

**FAKULTET ZA MEDITERANSKE POSLOVNE STUDIJE
TIVAT**

Tanja Kuševija

**UTICAJ GLOBALIZACIJE NA NAUTIČKI
TURIZAM CRNE GORE**

SPECIJALISTIČKI RAD

Tivat, jul 2017.

**FAKULTET ZA MEDITERANSKE POSLOVNE STUDIJE
TIVAT**

**UTICAJ GLOBALIZACIJE NA NAUTIČKI
TURIZAM CRNE GORE**

SPECIJALISTIČKI RAD

Mentor: Doc. dr Nikola Vukčević

Predmet: Nautički turizam i poslovanje marina

Student: Tanja Kuševića, **Br.Indexa:** S18/12

Smjer: Nautički turizam i upravljanje marinama

Tivat, jul 2017.

SADRŽAJ:

UVOD	6
1. POJAM GLOBALIZACIJE.....	9
1.1. ASPEKTI GLOBALIZACIJE	13
1.1.1. <i>Ekonomski aspekt globalizacije</i>	13
1.1.2. <i>Političko - pravni aspekt globalizacije</i>	14
1.1.3. <i>Kulturni aspekt globalizacije</i>	16
1.2. POZITIVNI I NEGATIVNI UTICAJI GLOBALIZACIJE	18
1.2.1. <i>Pozitivni aspekti globalizacije</i>	19
1.2.2. <i>Negativni aspekti globalizacije</i>	21
2. GLOBALNO TURISTIČKO TRŽIŠTE.....	25
2.1. KARAKTERISTIKE GLOBALNOG TURISTIČKOG TRŽIŠTA	27
2.2. SAVREMENI USLOVI POSLOVANJA PREDUZEĆA	28
2.3. GLOBALNO POSLOVNO OKRUŽENJE	30
2.4. INTERNACIONALIZACIJA I GLOBALIZACIJA POSLOVANJA	31
3. SPECIFIČNOSTI NAUTIČKOG TURIZMA CRNE GORE	34
3.1. VRSTE NAUTIČKOG TURIZMA.....	35
3.1.1. <i>Luke nautičkog turizma Crne Gore</i>	36
3.2. FUNKCIJA MARINA	37
3.2.1. <i>Izgradnja marina</i>	40
3.3. JAHTE I MEGAJAHTE	41
3.4. JEDRILICE I ČAMCI	43
3.5. KRUZERI	44
4. UTICAJ GLOBALIZACIJE NA NAUTIČKI TURIZAM CRNE GORE	45
4.1. SWOT ANALIZA NAUTIČKO-TURISTIČKE PONUDE CRNE GORE	47
4.2. MOGUĆI PRAVCI DALJEG RAZVOJA NAUTIČKOG TURIZMA CRNE GORE.....	49
ZAKLJUČAK	51

LITERATURA

Spisak tabela, grafikona i slika

Sažetak

Nautički turizam predstavlja kretanje turista u plovilima po moru uključujući njihovo pristajanje u marinama i obuhvata svu infrastrukturu u marinama potrebnu za njihov prihvata. Ono omogućava prisniji kontakt s prirodom, bijeg od buke i zagušenih plaža. Upravo zbog toga, a i zbog činjenice da je za uživanje u ovoj grani turizma potrebna jedrilica (sopstvena ili iznajmljena), nautički turizam pogodan je za turiste nešto veće platežne moći. Uticaj globalizacije na razvoj nautičkog turizma u Crnoj Gori postaje sve veći, a kulminacija se tek očekuje u predstojećim turističkim sezonama.

Razvoj nautičkog turizma zavisi od velikog broja različitih faktora, ali u prvom redu od razvoja međunarodne ekonomije. Takođe promjene koje se dešavaju na međunarodnoj ekonomskoj i turističkoj sceni imaju direktan uticaj na nautički turizam. U poslednjoj deceniji došlo je do bitnih promjena na svjetskom turističkom i pomorskom tržištu, koje su uticale kako na cjelokupnu turističku ponudu i potražnju a samim tim i na nautički turizam.

Među najvažnijim dešavanjima na svjetskoj ekonomskoj, političkoj i socijalnoj sceni izdvaja se globalizacija kao proces i fenomen XX i XXI vijeka. Smatra se da je ona direktno uticala na razvoj međunarodne trgovine, turizma i pomorstva kao i na njihove prateće djelatnosti. Globalizacija kao proces u međusobnoj je vezi sa razvojem tehnologije, prevoza i svih onih djelatnosti koje imaju međunarodni karakter. Međunardni turizam i turističko tržište konstantno se mijenja pod uticajem različitih društvenih, političkih i ekonomskih uticaja, ali pod sve intenzivnijom primjenom Interneta i savremenih tehnologija. Identifikacija ovih uticaja i njihovih pozitivnih i negativnih posledica predstavlja imperativ za profilisanje daljeg razvoja nautičkog turizma u Crnoj Gori.

Ključne riječi: *nautički turizam, kretanje turista, jedrilica, marina, materijalna dobit, uticaj globalizacije.*

Abstract

Nautical tourism is the movement of tourists in the vessels in the sea, including their landing in marinas and includes all the necessary infrastructure in marinas for their acceptance. It allows closer contact with nature, escape from the noise and congestion beach. For this reason, and due to the fact that in order to enjoy this branch of tourism need a boat (own or leased), nautical tourism is suitable for tourists have higher purchasing power. The impact of globalization on the development of nautical tourism in Montenegro is growing, and the culmination is still expected in the coming tourist season.

The development of nautical tourism depends on many different factors, but primarily on the development of the international economy. Also changes taking place in the international tourism scene and have a direct impact on nautical tourism. In the last decade there have been significant changes in the global tourism and the maritime market, which contributed to the overall tourism supply and demand and consequently on nautical tourism.

Among the most important developments in the international economic, political and social scene stands out as the process of globalization and the phenomenon of XX and XXI century. It is believed that she directly influenced the development of international trade, tourism and maritime affairs as well as their support activities. Globalization as a process of mutual connection with the development of technology, transport and all those activities that have an international character. International tourism and tourism market is constantly changing under the impact of various social, political and economic influence, but also under increasingly intensive use of the Internet and modern technology.

Identification of these influences, and their positive and negative consequences, is imperative for the profiling of further development of nautical tourism in Montenegro.

Keywords: nautical tourism, movement of tourists, sailing, marine, material gain, the impact of globalization.

UVOD

Nautički turizam fenomen je koji je u protekle tri decenije zabilježio jednu od najviših razvojnih stopa poznatih u evropskoj i crnogorskoj privredi. Nautičkim turizmom kao jednim od najvažnijih selektivnih vidova turizma se sve učestalije bave pomorski i turistički orijentisane studije. S obzirom na to da su poslovni i finansijski rezultati nautičkog turizma sve zapaženiji, i od velikog su interesa za nacionalna privreda, tom se pojavom bavi i službena legislativa i politika, te se on posebno evidentira u službenoj statistici¹. Ovaj oblik turizma razvio se kao rezultat povećane potražnje koja se sve više segmentiše i diverzifikuje, te činjenice postojanja atraktivnih prirodnih resursa koje pružaju vodene površine. U tom smislu, većina autora kroz dostupnu literaturu navodi da se "...Evropa sa ceste preselila na vodene površine".²

Predmet istraživanja je uticaj globalizacije na razvoj nautičkog turizma Crne Gore. Tema globalizacijskih uticaja na razne vidove selektivnog turizma, pa i nautičkog, poslednjih godina postaje sve aktuelnija kako u svijetu, tako i u našoj državi.

Cilj istraživanja je prikazati pozitivne i negativne efekte uticaja globalizacije na nautički turizam Crne Gore.

Struktura istraživanja sastoji se iz četiri cjeline, od kojih svaka obrađuje posebnu oblast, a čijom se konačnom sublimacijom odgovara na jedinstvenu temu uticaja globalizacije na nautički turizam Crne Gore. Naime, u prvom poglavlju govori se o samom pojmu globalizacije, aspektima, te njenim pozitivnim i negativnim uticajima. Drugo poglavlje daje osvrt na globalno turističko tržište, i na uslove i pravila savremenog poslovanja koji se mijenjaju pod uticajem procesa globalizacije i internacionalizacije. Trećim poglavljem polako se sužava tema i dolazi do suštine, definisanjem specifičnosti i vrsta nautičkog turizma. Četvrto poglavlje prikazuje samu suštinu ovog specijalističkog rada, prikazom uticaja globalizacije na nautički turizam Crne Gore, kroz SWOT analizu osnovnih elemenata nautičko - turističke ponude Crne Gore, te su na kraju dati predlozi o mogućim pravcima razvoja nautičkog turizma u Crnoj Gori.

Nautički turizam kao specifičan oblik turizma obilježen je kretanjem turista plovilima po moru, jezerima ili rijekama uključujući njihovo pristajanje u lukama i marinama i obuhvata svu infrastrukturu u lukama i marinama potrebnu za njihov prihvata. Prema prihodima koji se ostvaruju takvim kretanjima, nautički turizam je jedan od unosnijih oblika turizma za turistički receptivnu zemlju, no pri tome ne treba zanemariti ni njegov značajan uticaj na ekološko zagađenje mora i priobalja u različitim vidovima. Postoje brojni kriterijumi po kojima se može posmatrati nautički turizam, a najučestaliji su: dužina plovila, vlasništvo broda, motivi plovidbe te vodene površine, velika ili grupna kružna putovanja, porodična krstarenja, nautički turizam u vlastitim plovilima te unajmljenim plovilima, rekreacijski, sportski, ribolovni tip nautičkog turizma. Neki autori pod pojmom "Nautički turizam" podrazumijevaju pomorski, jezerski i riječni turizam.

¹ <http://www.monstat.org/cg/page.php?id=591&pageid=43> (pristup: 18.06.2017.)

² <http://www.nautickiturizam.me/> (pristup: 18.06.2017.)

Nautički turizam najperspektivniji je oblik pomorskog turizma, što je ujedno problem istraživanja, a to se naročito uočava na mediteranskim obalama, ali i vodenim površinama gotovo svih Evropskih zemalja. U svim razvijenim zemljama analize ukazuju da nautički turizam raste brže od ukupnog turističkog prometa i tako osvaja sve veći udio u domaćem i međunarodnom turizmu.³

Globalizacija ima važnu ulogu u rastu međunarodnog turizma na svjetskom tržištu. Doprinos globalizacije u ekonomskom, političkom i kulturnom smislu, direktno se odrazio na porast turističkih putovanja u udaljenija područja i van granica nacionalnih država. Povećavanje mobilnosti ljudi, jačanje telekomunikacionih veza, pojava Interneta i povećavanje broja ljudi koji sebi mogu da priušte odmor i putovanja uticali su na jačanje međunarodnog nad domaćim turizmom.⁴

Na osnovu definisanog predmeta i ciljeva istraživanja, u ovom specijalističkom radu je provjerena glavna istraživačka hipoteza koja glasi:

[H0.] Proces globalizacije vrši različite uticaje na nautički turizam Crne Gore.

Ovako postavljena glavna hipoteza provjerena u ovom specijalističkom radu odnosi se određivanje pozitivnih i negativnih efekata uticaja procesa globalizacije na nautičku industriju Crne Gore. Odnosno, mogućnost daljeg razvoja nautičkog turizma u Crnoj Gori u direktnoj je vezi sa kretanjima na globalnom turističkom tržištu koje je profilisano različitim pozitivnim i negativnim uticajima procesa globalizacije.

Centralna problematika koja je obrađena u ovom specijalističkom radu jeste sve složeniji uticaj procesa globalizacije na nautički turizam Crne Gore. Pod uticajem međunarodne trgovine, povećanja robnih tokova i tehnoloških inovacija svjetski pomorski turizam veoma brzo raste i razvija se u okvirima u kojima djeluju različiti politički, društveni, ekonomski i tehnološki faktori. Iz prethodno navednog, zaključuje se da je uticaj osnovnih elemenata procesa globalizacije sve prisutniji i intenzivniji u oblasti nautičkog turizma Crne Gore. Kvalitetan odgovor na takve uticaje vidimo u pokušaju identifikacije ovih uticaja na konkretne elemente crnogorskog nautičkog turizma i mogućnosti davanja predloga korektivnih mjera.

Cjelokupno naučno istraživanje koje je sprovedeno u ovom specijalističkom radu zasnovano je na analizi prikupljenoj naučnoj literaturi i izvorima iz oblasti nautičkog turizma, pomorstva i turizma. Pored navedenog, konsultovani su i drugi elektronski izvori iz navedene problematike. U skladu sa predmetom i ciljem istraživanja, definisanim osnovnim i pomoćnim hipotezama, u radu su primjenjene, uobičajene, u praksi, i naučno potvrđene, metode istraživanja. Opšta metoda formiranja pojmova i sudova: deskripcija, analiza i sinteza kao i metode indukcije i dedukcije prilikom analize literaturnih izvora koji obrađuju nautički turizam kao privrednu granu i definisanja jahtinga kao njegovog pojavnog oblika koji je karakterističan za Crnu Goru kao turističku destinaciju. Komparativnom metodom, analizirano je stanje i stepen razvoja globalnog

³ <http://www.nautickiturizam.me/> (pristup: 18.06.2017)

⁴ Nedeljković, O., Jovanović, R., Đokić, M. (2013), Trendovi i uticaj globalizacije na turizam. Beograd: Univerzitet „ALFA“, str.74.

turističkog tržišta. Tako je bilo moguće utvrditi njegove osnovne karakteristike i objektivno sagledati savremeni globalni način poslovanja.

Analizom raspoložive literature iz oblasti nautičkog turizma, turizma, ekonomije i pomorstva određeni su i predstavljeni, efekti uticaja globalizacije na poslovanje osnovnih elemenata nautičke industrije Crne Gore i dat je prikaz realnog stanja. Njihovom daljom analizom, došlo se do zaključka o mogućim pravcima razvoja.

Teorijski i praktični značaj, kao završna tačka istraživanja upućuje na njegovu upotrebnu vrijednost koja se ogleda u unapređenju nauke na način što će se ovim radom prikazati sve prednosti i nedostaci uticaja globalizacije na razvoj nautičkog turizma Crne Gore.

Osnovni teorijski značaj ovog naučnog istraživanja opravdan je činjenicom da različiti efekti procesa globalizacije sve više utiču na profilisanje nautičko - turističke ponude Crne Gore. Na taj način potrebno je izvršiti indentifikaciju pozitivnih uticaja kako bi se na što bolji način iskoristili kao komparativne prednosti u procesu tržišnog pozicioniranja, dok sa druge strane nastojati da se ublaže posledice negativnih uticaja na dalji razvoj nautičko - turističke ponude Crne Gore. Ovo istraživanje pruža relevantne informacije o tom uticaju na osnovne elemente nautičkog turizma Crne Gore i daje predlog mogućih pravaca daljeg razvoja.

1. POJAM GLOBALIZACIJE

Globalizacija potiče od engleske riječi „*the globe*“⁵ što znači Zemlja, zemaljska kugla, okruglo ili loptasto nebesko tijelo, pri čemu globalizacija obuhvata sve društvene procese i odnose koji imaju planetarni karakter, koji se manifestuju u svim aspektima svjetskih zbivanja.⁶ Globalizacija predstavlja povezivanja koja prevazilaze okvire nacionalne države, a cilj im je povećanje ekonomskog rasta i bogatstva.

"Globalizacija upućuje na sliku svijeta kao zajedničkog prostora u kome se niti međuzavisnosti - tehnološke, političke, ekonomske i ekološke - pletu ogromnom brzinom, poništavajući geografske distance, univerzalizujući demokratski oblik vlasti i uvećavajući bogatstvo."⁷ Dakle, osnovno obilježje globalizacije jeste tehnološka revolucija, odnosno stvaranje globalne ekonomije sa svijetom bez granica i univerzalnom kulturom: jednake forme, moderne tehnologije, tržišne ekonomije i demokratija. Pristalice globalizacije smatraju da je to proces koji vuče ka društvenom progresu u svim njegovim aspektima (ekonomsko - političkom, tehnološkom, kulturno-naučnom), doprinoseći da svi (i bogati i siromašni) postaju bogatiji.⁸

Na drugoj strani su oni koji smatraju da je globalizacija isključivo projekat dominacije Zapada, nove imperijalne politike i amerikanizacije svijeta. Dok za jedne globalizacija označava integraciju svijeta i stvaranje globalne ekonomije i kulture, za druge ona označava podjele i sukob civilizacija. Za dobitnike ona predstavlja civilizacijski napredak, dok je za gubitnike destruktivna sila, koja produbljuje jaz između bogatih i siromašnih, stvarajući uslove da bogati budu još bogatiji, a siromašni još siromašniji.

Dublja analiza suštinskih dimenzija globalizacije podrazumijeva napuštanje starog, načina mišljenja i okoštalih ideoloških dogmi koje polaze od teritorijalnih ograničenja etno-nacionalnih posebnosti i zatvorenosti. Ona ima u vidu činjenicu da na svjetskoj sceni ne djeluju samo državno-nacionalni, već i naddržavni, međudržavni i nedržavni akteri, kao novi subjekti globalno-svjetskih odnosa (transnacionalne kompanije; transnacionalne tehnološke i saobraćajne cjeline; raznovrsni kulturni i vjerski pokreti; nevladine organizacije; svjetske i regionalne institucije i organizacije; veliki informatički sistemi; Internet; globalni mediji; i dr.). Globalizaciju možemo definisati kao proces ekonomskog, političkog, socijalnog i kulturnog djelovanja na nadnacionalnom nivou, koji na globalnom nivou mijenja ustaljene političke, privredne, socijalne i kulturne odnose. Bitna determinanta ovog procesa je tehnološki razvoj koji omogućava prostorno i vremensko smanjivanje svijeta. Ako bismo izabrali jedan pojam koji simbolizuje duh današnjeg vremena to bi bio pojam „globalizacije“⁹, koji koristimo da bismo opisali promjene u društvima, kulturi i svjetskoj ekonomiji koje dovode do dramatičnog porasta međunarodne razmjene (u trgovini, kulturi, ljudima, idejama i sl.).

⁵ <http://www.globalization.com/> (01.06.2017.)

⁶ Skot, A. (2003), *Globalizacija: društveni proces ili politička retorika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva., Beograd, str.9.

⁷ <http://www.menadzment/globalizacija-biznisa.com/> (08.06.2017.)

⁸ *ibid.*

⁹ Pečujlić, M. (2002), *Globalizacija - dva lika sveta*, Gutenbergova galaksija, Beograd, str.118.

Globalizacija je proces kojim se u današnjem svijetu postepeno ukidaju ograničenja protoka robe, usluga, ljudi i ideja među različitim državama i dijelovima svijeta, odnosno ideologija koja za cilj ima njegovo opravdavanje. Globalizacija svoje korijene ima u režimu slobodne trgovine čiji je glavni zagovornik bio Britansko Carstvo u 19. vijeku i koji je nestao za vrijeme Prvog svjetskog rata i uvođenjem protekcionizma među ratom osiromašenim velikim silama.¹⁰

Zagovornici globalizacije tvrde kako bi ukidanje carina i drugih ograničenja dovelo do jačanja tržišne utakmice, odnosno pojave kvalitetnijih roba i usluga. Takođe se navodi kako bi intenziviranje kontakta među ljudima i državama u svijetu smanjilo mogućnost velikih sukoba. Globalizacija se često posmatra isključivo sa gledišta ekonomije¹¹ i tada se u prvi plan stavlja njen učinak na liberalizaciju trgovine odnosno razvoj slobodne trgovine. Uprkos tome, globalizacija obuhvata mnogo šire aspekte društva.

Globalizacija označava dinamično ekonomski, politički i kulturni proces koji je omogućen brzim razvojem na poljima transporta i komunikacija, a koji je često vođen željom velikih korporacija za osvajanjem novih tržišta. Globalizacija je kontroverzan proces.

1. Ekonomska globalizacija označava u prvom redu stvaranje i utvrđivanje pravila jedinstvenog svjetskog tržišta, podstiče konkurenciju i razvoj. Protivnici sa druge strane tvrde da velike multinacionalne korporacije koriste već zarađeni kapital da onemoguće stvaranje konkurenata sa kojima bi morali dijeliti tržište.
2. Politička globalizacija je tijesno vezana uz ekonomsku globalizaciju. Postojanje jedinstvenog svjetskog tržišta smanjuje mogućnost nacionalnih država da direktno podstiču razvoj vlastite ekonomije postavljanjem pravila koja daju prednost vlastitim firmama. Mjesto donošenja odluka se prenosi iz državnih u međunarodne institucije čime se smanjuje mogućnost ljudi da direktnim izborima predstavnika vlasti utiču na vlastiti razvoj.
3. Kulturna globalizacija je susret različitih svjetskih kultura i običaja. Protok robe, kapitala i ljudi preko državnih granica nosi sa sobom i protok navika, običaja i kultura. Ovaj proces kod različitih ljudi često izaziva različite reakcije. Neki smatraju uticaj nove kulture pozitivnim razvojem koji obogaćuje postojeću kulturu dok drugi u novoj kulturi vide prijetnju utvrđenim vrijednostima i pravilima.¹²

„Globalizacija se ne može svoditi na tehnološke faktore povezivanja (Internet, brzi transport, dislokacija proizvodnje kompjuterskih čipova i sl.). Ali, bez njih se ne bi ni govorilo o globalizaciji, niti bi ona imala šansu za dalji razvoj univerzalizacije svijeta po raznim pokazateljima. Upravo najnovije tehnologije pružaju osnovu i svakim danom sve više otkrivaju nove mogućnosti ljudskog razvoja. Posebna je priča o neravnomjernom geografskom rasporedu primjene tih tehnologija (koja najčešće slijedi logiku jeftinije i brojnije radne snage), i dominaciji tehnoloških inovatora. Nagli tehnološki napredak je doprinio povećanju efikasnosti svih oblika

¹⁰ ibid.

¹¹ Miletić, D.(2000), *Proces globalizacije i problemi korupcije savremenog sveta Sistem i korupcija*, Institut društvenih nauka - Centar za ekonomska istraživanja, Beograd, str.76.

¹² Skot, A. (2003), *Globalizacija: društveni proces ili politička retorika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, str.18.

proizvodnje i stvorio početne uslove za realizaciju ideje o stvaranju nekog humanijeg i homogenijeg »svijeta svjetova».¹³

Globalizacija je istorijski, realan, protivriječan, neravnomjeran, nezaustavljiv i nepovratan proces, koji transformacijom i dinamizacijom svojih konkretnih oblika, mehanizama i metoda ispoljava bitno mijenja međunarodne ekonomske i druge odnose u smjeru njihovog sve većeg povezivanja. Ona predstavlja proces objedinjavanja ljudskih napora i aktivnosti u smjeru ubrzane integracije čovečanstva na planetarnom nivou, podstaknuta nezapamćenim kretanjem ljudi, tehnologija, kapitala, ideja i kulturnih vrijednosti među državama i narodima, ali na način da ni države ni narodi ne kontrolišu ovaj proces u željenoj mjeri. Za globalizaciju se može reci da ona predstavlja fenomen koji se definiše kao eksponencijalni rast međunarodnih poslovnih mreža i tokova.¹⁴ Taj savremeni fenomen može dovesti do stvaranja globalnog finansijskog tržišta, ili povećanja stepena iskorišćavanja Interneta i drugih oblika komunikacionih kanala pomoću savremenih informacionih tehnologija. U literaturi, neki autori smatraju da je globalizacija dugoročan proces koji vodi ka stvaranju globalnog međupovezanog svjetskog sistema u kojem će postojati nezavisne mreže i tokovi koji će biti povezani i na taj način uticati na nestanak ili potpuno premošćavanje tradicionalnih granica i ograničenja.

Savremeni proces globalizacije karakteriše univerzalizacija, homegenizacija i unifikacija svijeta po nekim značajnim principima, odrednicama i normama ponašanja, kao i afirmacija rastuće uzajamne povezanosti i uslovljenosti između pojedinih zemalja, regiona i krupnih firmi.

Drugi naziv za globalizaciju je "nova kapitalistička ekonomija" u čijoj su osnovi informacije, znanje, informacione tehnologije, mrežna struktura menadžmenta, proizvodnje i raspodjele, globalno tržište i konkurencija. Ali, ona se ne proteže na sve zemlje već zaobilazi područja koja za nju ne predstavljaju vrijednost.¹⁵

Ipak po mišljenju drugih autora, koliko god proces globalizacije bio kontraverzan sa svojim negativnim posledicama on ipak stvara mogućnosti za integraciju nerazvijenih zemalja u svjetski ekonomski sistem, i njihovo brže uključivanje u procese rasta.

Globalizacija nastoji da u što većoj mjeri racionalizuje troškove proizvodnje i prevoza, što dovodi do internacionalizacije mnogih ekonomskih aktivnosti. Tako da se ona može posmatrati kao veza između industrijske proizvodnje i prometa. Tu ustvari vidimo neraskidivu vezu između globalizacije i pomorstva. Da bi se smanjili troškovi transporta velikih količina roba, potrebno je naći načina za što jeftiniji prevoz roba. Najjeftiniji oblik transporta predstavlja transport morem. Brodarske kompanije koje se bave transportom roba morem u savremenim tržišnim uslovima pokušavaju na što bolji način da smanje troškove prevoza. To je opisano u sledećem poglavlju ovog rada.

¹³ Drašković, V.(2002), *Kontrasti globalizacije*, Fakultet za pomorstvo, Kotor, str.25.

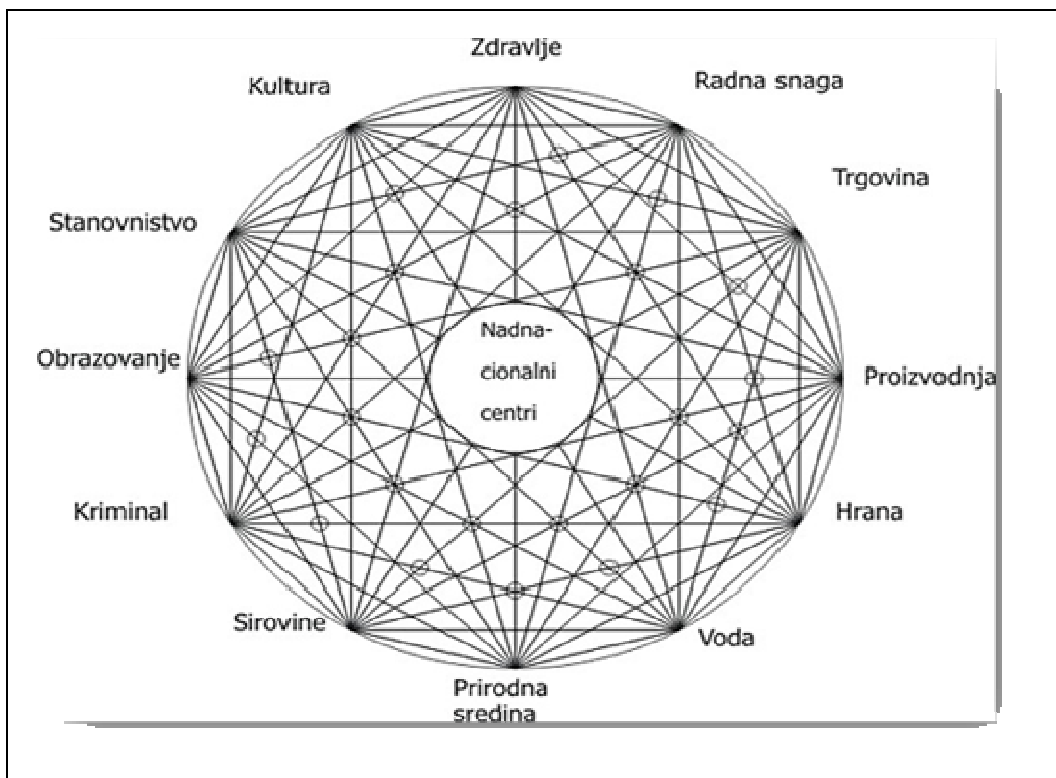
¹⁴ Komadina, P., Čišić, D., Hlača, B.(2006), *Globalization in maritime transport industry*, "Naše more", 53, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, str.5.

¹⁵ ibid.

Globalizacija kao proces temelji se na četiri glavna stuba:

- Međunarodna standardizacija
- Liberalizacija svjetske trgovine
- Savremene informaciono – komunikacione tehnologije i
- Transport

Ova četiri parametra utiču na razvoj globalizacije. Standardizacijom na međunarodnom nivou došlo je do porasta globalne konkurencije, dok liberalizacijom svjetske trgovine postiže se globalno preusmjeravanje resursa. Savremene informaciono – komunikacione tehnologije predstavljaju nezamjenjivo sredstvo za prenos podataka i informacija i komunikaciju među učesnicima na međunarodnom tržištu. Ipak, transport predstavlja najjači stub globalizacije, jer razvojem svjetskih luka, i porastom transporta morem olakšana je razmjena roba, usluga i svega ostalog svuda po svijetu. Po sistemu „od vrata do vrata”. Jer smanjenjem troškova međunarodnog transporta povećava se stepen razvoja međunarodne trgovine.

Slika 1. Globalizacija posmatrana iz prizme

Izvor: Pečuljić, M. (2002), Globalizacija dva lica sveta. Beograd: Gutenbergova galaksija., str.131.

Posljedice globalizacije na nacionalne države su dvojake. S jedne strane, ubrzana modernizacija, liberalizacija ekonomskog i političkog života, formalno uvođenje pluralizma i parlamentarizma, pravne države i ljudskih prava, oslobađanje civilnog društva itd. Ali, s druge strane, posljedice su ograničavanje suverenosti, strukturalna zavisnost i stvarna podređenost nacionalnih država, represivna međunarodna podjela rada, dužničko i ekološko ropstvo, nadeksplotacija radne snage i prirodnih resursa, deformisani privredni razvoj, razvoj nerazvijenosti itd.

Protest i demonstracija pristalica antiglobalizma zapljuskuje Evropu upozorava da se, nakon pada Berlinskog zida i univerzalizacije *zapadnog modela*, savremeni svijet našao na onoj tački sa koje se ili prevladavaju njegove imanentne granice, ili on retardira u nove diktature i totalitarizam. Suprotno očekivanjima, umjesto mira i demokratizacije globalnog poretka, nastupila je trka za globalnom preraspodjelom moći, praćena novim težnjama za dominacijom i ekspanzijom. Stoga je epohalna dilema da li će svjetsko-istorijski proces globalizma rezultirati globalizacijom emancipacije i demokratije ili trijumfom dominacije i totalitarizma.¹⁶

1.1. ASPEKTI GLOBALIZACIJE

Globalizacija u svom ekonomskom poimanju označava proces, a ne ideologiju. Ona predstavlja bezuslovni tok promjena, kako na političkom, tako i na ekonomskom polju. Protivrječnosti koje u sebi objedinjuje globalizacija čine savremenu infrastrukturu novog svjetskog društva. Dva polariteta globalizacije jesu njeni pozitivni i negativni aspekti. Povoljnost koju donosi globalizacija u vidu svjetskog povezivanja, prevazilaženja nacionalne zatvorenosti i slobodnog protoka ideja stvara megalomansku moć. Moć je u direktnoj sprezi sa profitom. Moć i profit su efekti globalizacionih procesa. Međutim, na taj način globalizacijom se jaz između bogatih i siromašnih sve više produbljuje. Ono što je bitno naglasiti, jeste poimanje aktivne i pasivne uloge subjekata globalizacije.

Globalizacija predstavlja neminovnost, jer postoji mimo volje i težnje učesnika, ali način na koji ćemo ući u savremene tokove i procese je odluka subjekta koji se uključuje u globalne procese. Ključni fenomen ekonomske globalizacije jeste američka globalna moć koja se sprovodi preko globalnog sistema koji je isključivo projektovan od strane Amerike tako da oslikava unutrašnje američko iskustvo.¹⁷

1.1.1. Ekonomski aspekt globalizacije

Ekonomski aspekti globalizacije, prije svega, baziraju se na stvaranju velikih korporacija, preseljenju kapitala, produblivanju svjetske podjele rada i tehnološkom razvoju koji prevazilazi nacionalne okvire i ubrzava proces integracije. Cilj nacionalnih privreda treba da bude utvrđivanje strategije uključivanja u svjetske ekonomske tokove. U pravcu definisanja strategije ne treba zaboraviti presudan uticaj međunarodnih finansijskih organizacija kao što je MMF. Razvijene države diktiraju pravce kretanja globalizacije. Licemjerstvo globalizma naročito je prisutno u ekonomiji kada se govori o liberalizaciji, jednakosti, iskorijenjivanju siromaštva sa jedne strane, a na drugoj strani se 800 milijardi dolara godišnje troši na vojnu industriju, koja razdvaja ljude, države, kulture, produkuje glad i bolest. Većina izučavalaca procesa globalizacije smatra da u osnovi iza ovih procesa stojisavremeni, globalistički kapitalizam i da se on može posmatrati u kontekstu stvaranja, njegovanja i održavanja monopolističkih pozicija od strane

¹⁶ <http://old.bos.rs/materijali/aspekti.pdf> (pristup: 01.06.2017.)

¹⁷ <http://studenti.rs/skripte/ekonomija/globalizacija-aspekti-i-buducnost-globalizacije/> (pristup: 01.06.2017.)

moćnih država, prije svega SAD-a. Ogleda se u brojnim oblastima: nove tehnologije, finansijski tokovi, prirodni resursi, vojne tehnologije i u međunarodnim institucijama (MMF, STO, SB).¹⁸ Takođe, smatraju da globalistički kapitalizam sprovode, prije svega, multinacionalne i transnacionalne korporacije koje proširuju djelatnost izvan nacionalnih granica, proklamujuću slobodnu trgovinu. Činjenica je da je današnji kapital smješten u velike korporacije koje čine četiri petine svjetske industrijske proizvodnje.¹⁹

Rast velikih korporacija prati otvaranje tržišta i slobodan protok finansijskog kapitala. Multinacionalne i transnacionalne kompanije pribjegavaju ekonomskom podčinjavanju manjih kompanija. One su, ujedno, nosioci i kreatori globalne ekonomije. Nažalost, ekonomski odnosi na međunarodnom nivou i dalje su u velikoj mjeri u sjenci protekcionizma. Veliki broj carinskih i necarinskih barijera otežava procese potpune liberalizacije svjetskog tržišta. Najčešće mjere su uspostavljanje raznih standarda po pitanju zaštite životne sredine, procedure testiranja kvaliteta i slično. Zemlje u razvoju, bez jasne strategije na makro i mikro nivou uključivanja na globalno tržište, ne mogu da zadovolje pomenute kriterijume. Uslijed toga tržište razvijenih zemalja u izvjesnom smislu ostaje monopol multinacionalnih kompanija. Zemlje koje danas kreću put razvoja na startnoj poziciji se susreću sa veoma snažnom i neloyalnom konkurencijom zemalja razvijene tržišne privrede, potpomognute prihvaćenim pravilima međunarodnih institucija.

1.1.2. Političko - pravni aspekt globalizacije

Političko- pravne implikacije globalizacije, u velikoj mjeri se ogledaju u moći razvijenih, pa čak i u institucijama kao što su Ujedinjene nacije. Primjera radi, većina rezolucija koje su posljednjih decenija donijete na Generalnoj skupštini ili Savjetu bezbjednosti odražavaju volju velikih država. Takva praksa međunarodnih odnosa odražava se ne samo na demokratiju u zemljama u razvoju, već i u razvijenim zemljama. Politički aspekt globalizacije na određeni način oslikava današnje zapadne demokratije. Problemi političkog aspekta globalizacije ogledaju se i u različitim pristupima velikih država, kao što je npr. u posljednje vrijeme sve veće raslojavanje u odnosu Evropa – SAD. Istorijski posmatrano, politički koncepti i interesi Evrope i Amerike nikad nisu bili isti (a pogotovo od pada Berlinskog zida).²⁰

Ujedinjena Evropa (iako je to jedan od postulata globalizacije) ne odgovara globalnim interesima SAD-a. Razlozi su izmjeđu ostalog, u formiranju, prije svega jednog jakog regionalnog tržišta, koje ujedinjeno ima mnogo više šanse na američkom tržištu. Istovremeno, kulturne i socijalne norme evropskog življenja umnogome su dijametralno različite od američkih. Stoga nije jednostavno niti lako da se nametne unipolarnost koju zagovara Amerika. Globalistički kapitalizam jeste uzeo maha i zato često svijet nerazvijenih polazi za argumentom da ne postoji nezavisna politika i ekonomija zemalja u razvoju, već postoje podređenost i poslušnost u cilju obezbjeđivanja kreditnih sredstava. Ipak, globalizacija je simbioza njenih pozitivnih i negativnih aspekata. Stoga, treba iskoristiti pozitivne aspekte globalizacije, a minimizirati ili eliminisati njene negativne aspekte.

¹⁸ Kotler, P. (1996), Upravljanje marketingom, Informator, Zagreb, str.52.

¹⁹ ibid.

²⁰ http://www.eras.org.rs/uploads/4/7/0/4/47046595/35_nestorovi%C4%87_razli%C4%8Cite_dimenzije_procesa_gl_obalizacije_international_scientific_conference_eras_2016_belgrade_serbia_289-295_pp..pdf (pristup: 11.06.2017.)

Inovativnost, fleksibilnost malih država, je ključ za gvozdena vrata koja su izgradile razvijene zemlje. Globalizacija može biti snaga i proces koji pružaju moć ujedinjavanja. Inovacije, prije svega intelektualne, mogu biti osnova za rast i razvoj. Jeftina radna snaga je baza povećanja efikasnosti kroz rast produktivnosti i na taj način stvaranja većeg društvenog bogatstva.

Politika malih zemalja u uslovima globalizacije, mora biti mudra i razlikovati ideološku retoriku od stvarnosti. Regionalizacija je dio globalizacije, a stvaranje regionalnih tržišta jeste vid racionalnog uključivanja manjih država u globalističke tokove. Njihova snaga je u balansiranju izmjena različitih interesnih grupa, kako unutar države, tako i van njenih granica.

Bez obzira na kritike i skepticizam koji je prisutan u savremenom svijetu, proces globalizacije se odvija i teče. To je stvarnost sa kojom se svijet suočio i koja će obilježiti 21. vijek.²¹

Jedan od najbržih načina za realizaciju globalne strategije predstavljaju strategiske alijanse kao poslovni saveznici između dva ili više preduzeća van nacionalnih granica. Pored međunarodne trgovine i inostranih direktnih investicija strategijske alijanse su treći pokretač procesa globalizacije. Koriste se i termini ugovorna saradnja i globalno strategijsko partnerstvo. Termin alijansa pokriva sve oblike saradnje između preduzeća u međunarodnoj ekonomiji koji su više od uobičajenih tržišnih transakcija a manje od spajanja i pripajanja preduzeća.

Svrha ulaska u strategijske alijanse treba da bude jačanje konkurentske prednosti preduzeća na cjelini globalnog tržišta ili na segmentima i nišama globalnog tržišta. Ukoliko se to ne postiže bolje je da preduzeće samostalno nastupa na tržištu. Kao i svi ostali oblici saradnje i strategijske alijanse nose sa sobom kako mogućnosti tako i opasnosti. Zato je prije odluke o ulasku u strategijske alijanse potrebno da preduzeće postavi pitanje šta je osnova za konkurentsku prednost preduzeća.

Za veliki broj preduzeća strategijsko partnerstvo s obzirom na izvore, stručnost i sposobnost sa kojom raspolažu je jedini način da participiraju uspješno na globalnom tržištu. Neposredni posticaji ili razlozi da se ide na strategijske alijanse su:

- da se pribavi marketing ili menadžment know-how,
- da se smanje troškovi razvoja novih proizvoda,
- pribavi tehnologija,
- da se lakše ide na jedno ili više nacionalnih tržišta ili neko regionalno tržište i
- da se pribavi kapital za određena investiciona ulaganja.²²

Strategijske alijanse su veoma popularne iako empirijske studije ukazuju da je velika stopa promašaja. Preduslov uspjeha je obostrana korist partnera. Idealan je kompetentan partner sa izvorima i sposobnošću sa kojim postoji uzajamno povjerenje. To mogu biti i mala preduzeća. Iznijeta je ocjena da postoje tri faktora koji su doprineli rastu strategijskih alijansi :

1. tehnološki napredak koji je uticao na promjenu tradicionalnih konkurentske prednosti preduzeća,
2. povećanje promjena i
3. intenzitet i neizvjesnost istraživanja i razvoja kao i proizvoda, smanjenje trajanja životnog ciklusa proizvoda, itd.²³

²¹ Keegan, W. (1996), *Global Marketing Menagement*, Prentice Hall, London, str. 57.

²² Grubačić, A. (2003), *Globalizacija nepristajanja*, Svetovi, Novi Sad, str. 63.

Sve što radi preduzeće je da smanji rizik i da traži nove načine za pristup atraktivnim tržištima, da konkurencija tehnologija omogući preduzećima da imaju pristup različitim tehnologijama koje sama ne poseduju i da globalizacija tržišta izmjeni dimenzije stranih investitora i da kreira potrebu za fleksibilnom strukturom i novim formama organizacije da se omogući preduzećima da uspješno konkurišu na svjetskoj osnovi.

Preduzeće se suočava sa dva problema kada se opredjeli na strategijske alijanse. Prvi je izbor partnera u alijansi, a drugi upravljanje alijansom kada se ona formira. Izbor partnera zavisi od cilja koji imamo u opredjeljenju. Pitanje je da li potencijalni partneri raspolazu sa izvorima, stručnošću i sposobnošću koje omogućavaju da zajednički ostvaruju ciljeve poslovanja. Jasno definisana misija i ciljevi su osnova za uspješno upravljanje.

1.1.3. Kulturni aspekt globalizacije

Kroz istoriju, svaki narod razvija svoju specifičnu kulturu zaštićenu od vanjskih utjecaja geografskim, jezičnim i vjerskim barijerama. Ljudi obično pretpostavljaju da su običaji vječni ili nepromjenjivi i teško zamišljaju da se nekada postupalo drukčije, ili da se negdje postupa drukčije. Danas se ove barijere lome pod uticajem olakšanog djelovanja brojnih činioca, pa se kaže da svi živimo u globalnom selu pod uticajem istih poruka i informacija. No razlike i danas postoje. Naime, pored raznolikosti koje se ogledaju u kulturnim razlikama, među pripadnicima raznih zemalja postoje i značajne razlike između etničkih skupina, manjina, društvenih slojeva, pa čak i između pripadnika različite starosne dobi. U globalizacijskim procesima susreću se kompleksi kulturno civilizacijskog naslijeđa te dolazi do dodira heterogenih struktura interesa i motiva brojnih činioca – dodiri kultura. Globalno komuniciranje i migracije, odnosno globalizacija, prisiljavaju tradicionalne kulture na koegzistenciju, ali i na razilaženje i međusobne napetosti. Globalizacija je veoma kompleksna, uzmu li se u obzir kulturološki aspekti.

Nastajanje svjetske kulture bi bilo pogubno jer bi neposredno dovela u pitanje neku autentičnu regiju, odnosno kulturnu različitost. Nepobitno je da sredstva masovnih komunikacija omogućuju širenje popularne kulture i razvoj tzv. globalne kulture. To je svojevrsna prijetnja kulturnim i nacionalnim identitetima koji čine raznolikost svijeta. Posljedice nekritičkog prihvatanja takvih ideja bolno su osjetile brojne zemlje u razvoju. Proces je donekle nezavisan o volji samih sudionika u njemu.

UNESCO naglašava da je međunarodno širenje kulturnih procesa važno, ali postoji i prijetnja od globalne, popularne kulture koja se ogleda u činjenici da ona slabi kulturne raznolikosti u mnogim aspektima našeg života. Pod uticajem globalizacije najosjetljivije promjene događaju se u kulturi, pa im zato treba posvetiti posebnu pažnju. Upravo su kulturne razlike prema Huntingtonu danas daleko važnije od ideologijskih, političkih i privrednih. Globalna politika postaje multikulturalna i multicivilizacijska, pa njeno sprovođenje zahtijeva suptilno razmišljanje. Takav proces može izazvati različite poteškoće i probleme na koje upozorava

²³ Keohane, R., Nye, J. (2003), *Globalization: What's New, What's Not?*, The Global Transformation Reader, London, str.52.

Huntington, koji civilizaciju shvaća kao kulturni identitet, gdje je nacionalna država izvor identiteta kojega slabi upravo modernizacija (globalizacija).

Ljudskost se ne stiče, nego gubi kada se nastoji izbrisati vlastiti identitet i otrgnuti se, pod svaku cijenu, od svog posebnog određenja. Kultura i kulturni identiteti uzroci su brojnih nesporazuma i konflikata u svijetu. Suživot ljudi različitih kultura, vjera, s različitim interesima i potrebama, poticao je i izazivao različite probleme i to čini još uvijek.

Trajni boravak ljudi u određenom geofizičkom prostoru nije dovoljna pretpostavka, uslov za njihov suživot. Ljudska istorija, nažalost i sadašnjost, obiluje brojnim primjerima kako su različite vjerske, etničke ili druge skupine često živjele jedne pored drugih, ali uvijek su ostale tuđe.

Svijet obilježavaju i opterećuju stalni i svakodnevni nesporazumni i sukobi, npr: Sjeverna Irska, Španija, Latinska Amerika, Ruska federacija, Libija, Tunis, Egipat, Izrael Sirija, Turska, Irak, Indija, Pakistan, Afganistan, Tibet, Koreja, itd. Razlozi tome su brojni od ekonomskih do sociokulturnih. Uzroci tome proizlaze iz osporavanja, netolerancije, nepoznavanja, nerazumijevanja i neuvažavanja ljudi i njihovih kultura, te borbe za opštjeljudska, etnička, kulturna, vjerska.

Paradoks globalizacije je da se u tim procesima pojavljuju sve veći nacionalizmi, polarizacije i razdvajanja, dok širina do koje je tehnološka revolucija uticala na rast razumijevanja među narodima, ostaje otvoreno pitanje. Nepobitno je da danas globalno komuniciranje i masovne migracije, odnosno globalizacija, prisiljavaju tradicionalne kulture na koegzistenciju, ali i na razilaženje i međusobne napetosti.

Međuodnos kultura rezultira svojevrsnom mješavinom kultura s brojnim pozitivnim i negativnim konotacijama, uz moguću pojavu vrijednosne dezorijentacije pojedinaca. Globalizacijski proces uključuje sve veći broj kulturnih elemenata, proširuje prostorne, kvantitativne i kvalitativne dimenzije kulture, a uključivanjem sve većega broja ljudi potiče aktivno djelovanje kulture. U uslovima globalizacije, posebno su se pod pritiskom našle male zemlje i njihove kulture.

Najveća brana globalizaciji, na kulturnom planu, su kulturni identiteti – jezik, književnost, umjetnost, religija, i tradicija. Nacionalna kultura predstavlja osobitost svake nacije, njen identitet – *differentiu specificu*, ali je i element veze s drugim kulturama i društvima. Za sada, globalizacija zahvata samo neke segmente kulture i to, prije svega, one masovne kulture, 'stilovi života'. Ipak, čini nam se, da današnje vrijeme obilježava svojevrsni paradoks, jer tendencija globalizacije očito nije u skladu s iznijetim načelima i nastojanjima UN-a o održivom razvoju. Načela za održivi razvoj svijeta posebno ističu razvoj kulturnih posebnosti i drugih vrijednosti lokaliteta i nacionalnih zajednica, pa su ona, ipak, u suprotnosti s globalizacijom i standardizacijom.

Jednostavno kazano, kritički ukazuju na njene slabosti i negativnosti. To bi moglo značiti da će kretanja u smislu globalizacije i standardizacije utjecati na kulturu društva samo do određenih granica, što bi moglo povoljno utjecati na održivi razvoj. Pri promišljanju razvoja, danas i sutra, ne smije se zanemariti činjenica da društvo čine ljudi, da je čovjek početak i kraj svakog razvoja

što je u skladu s Protagorinom maksimom: 'Čovjek je mjera svih stvari'. Perspektive održivog razvitka temelje se na uključivanje kulture kao sastavnog dijela društvene razvojne politike i provedbenih programa. Na kulturnom nasljeđu mnoge zemlje temelje svoju strategiju razvoja, investirajući u njegovo očuvanje, oplemenjivanje i predstavljanje na najsuvremeniji način.

Jednodušna je ocjena poznavaoaca globalnih razvojnih trendova da će upravo kultura, obrazovanje i autentično iskustvo biti pretpostavke aktivnog i održivog društva kojem se teži. Uticaju globalizacije treba odgovoriti procesom vraćanja svojim korijenima, što predstavlja eliminisanje eventualne globalne kulture kao i lingvističke homogenizacije. Cilj treba biti jačanje i vrednovanje svojih specifičnosti i različitosti u odnosu na globalnu kulturu, uz napomenu da je organizovano i profilisano usklađivanje svih aspekata opštih (globalnih) trendova adekvatan odgovor negativnostima globalizacije.

Ostvarenje uspješne interakcije među kulturama zavisi od čovjekove sposobnosti razumijevanja i prilagođavanja kulturnim obrascima ponašanja predstavnika druge kulture. U tom kontekstu važno je učenje i školovanje, tj. pripremanje ljudi, uz osnovnu tezu kako treba pronaći put do samoga sebe da bi se bolje razumjelo druge. Kako kaže Al Imfeld put do samog sebe vodi oko svijeta. Svijest o vlastitom kulturnom identitetu jača sposobnost djelotvornog percipiranja stvarnosti, prihvaćanje sebe samih, ali i prihvaćanje drugih. Istinsko življenje trebalo bi biti međusobno razumijevanje i poštovanje, sporazumijevanje i ravnopravna saradnja, jer smisao čovjeka ogleda se u humanosti.

U kontekstu globalnih kretanja za nas su najvažniji evropski procesi, a da bi se učinkovito sudjelovalo u njima potrebni su ljudi koji su interkulturalno kompetentni, dinamični i aktivni. Za ravnopravno sudjelovanje potrebne su svekolike promjene što, prije svega, uključuje veću svijest o značenju nacionalnog identiteta, više izobrazbe i znanja o Europskoj uniji, njenim kulturama, jezicima i mehanizmu po kojem funkcioniše. Za ulazak u kulturnu razmjenu, dijalog, čovjek treba biti posebno pripremljen, mora biti vrhunski profesionalac i reprezentant, predstavnik svoje kulture jer, istodobno, on je i primatelj vrijednosti drugih kultura. Zato suvremeno društvo, kao bitna forma ljudskog življenja, opstanka i komunikacija na sve većem civilizacijskom stepenu, neophodno zahtijeva redovno i permanentno obrazovanje sa širokim humanističkim, kulturnim i interkulturalnim sadržajima. Potrebno je podržavati humanističke globalne procese kako bi se spriječile negativne posljedice neoliberalne globalizacije. Potrebno je poticati kritičko mišljenje, zalagati se za demokratiju i solidarnost, emancipaciju čovjeka i univerzalni humanizam.²⁴

1.2. POZITIVNI I NEGATIVNI UTICAJI GLOBALIZACIJE

Brojne rasprave o globalizaciji podijelile su političare, ekonomiste, naučnike i filozofe. Na jednoj strani su oni koji smatraju da je globalizacija nužnost, objektivan i spontan proces, zahuktala mašina koja stvara novu mapu svijeta i koju niko ne može zaustaviti. Pristalice globalizacije smatraju da je to proces koji vuče ka društvenom progresu u svim njegovim aspektima (ekonomsko-političkom, tehnološkom, kulturno-naučnom), doprinoseći da svi (i bogati i siromašni) postaju bogatiji. Na drugoj strani su oni koji smatraju da je globalizacija isključivo Projekat dominacije Zapada, nove imperijalne politike i *amerikanizacije* svijeta. Dok

²⁴ Manfred, S. (2003), *Globalization: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, London, str.98.

za jedne globalizacija označava integraciju svijeta i stvaranje globalne ekonomije i kulture, za druge ona označava podjele i sukob civilizacija. Za dobitnike ona predstavlja civilizacijski napredak, dok je za gubitnike destruktivna sila, koja produbljuje jaz između bogatih i siromašnih, stvarajući uslove da bogati budu još bogatiji, a siromašni još siromašniji.

Suština problema odnosa prema globalizaciji nije u opredjeljenju "za" ili "protiv" globalizacije (ili tranzicije), odnosno za jednu od suprotstavljenih (rivalskih) struja. S obzirom da je globalizacija realnost, bitno je da se od simplifikovanih uvida i analiza pređe na kompleksno poimanje globalizacije, kako bi se, zahvatanjem njenih krajnje različitih obilježja, savladivale i potiskivale negativne, a maksimalno koristile i afirmisale njene pozitivne dimenzije, pogotovo što savremeni oblik globalizacije, za razliku od svih predhodnih, upravo zbog ogromne međuzavisnosti pojedinačnih društava, ima šansu da se relativno stabilizuje na (istorijski) relativno duži vremenski period, bez obzira na sve nepravde koje sa sobom nosi, prije svega, prema nerazvijenom dijelu svijeta.

Globalizacija danas rađa raznovrsne izazove, rizike i nejednakosti. Kao takva, ona predstavlja veliku neizvjesnost, ali i različite alternative (realne opcije). i to: demokratski (i humaniji) ili autoritarni svjetski poredak; "održivi razvoj" ili ekološko i tehnološko samouništenje planete; stabilniji razvoj međunarodnih odnosa ili novi talasi globalizacije i regionalna sukobljavanja; racionalno usmjeravanje globalizacijskih tokova ili ciklične smjene svjetskog haosa; jačanje političke demokratije ili umnožavanje autoritarnih režima, praćenih masovnom represijom; i dr. Koja će alternativa u budućnosti biti dominantna, pokazaće vrijeme.

1.2.1. Pozitivni aspekti globalizacije

Globalizacija kao sveobuhvatni proces neminovno ima pozitivne uticaje na razvoj turizma u XXI vijeku. Veća migratorna kretanja populacije u svrhe turizma, povezivanje različitih kultura i širenje različitih, novih društvenih vrednosti koje se nameću kao univerzalne, samo su neke od pozitivnih efekata koje globalizacija ima. Veća propustljivost granica i politički procesi integracija u Evropi, omogućili su ne samo slobodniji promet robe, kapitala i usluga, već i slobodnije kretanje turista, a konsekvantno i pozitivne efekte na bruto društveni proizvod država. Pored svih pozitivnih efekata na turizam, globalizacija svakako ima i izrazito negativne efekte. Narušavanje životne sredine usled velikih migracija turista, promjena kulturnih obrazaca i gubitak nacionalnog i kulturnog identiteta, samo su neki od negativnih aspekata globalizacije.²⁵

Proces globalizacije se, često, prikazuje kao široko polje mogućnosti za sve, uspostavljanjem ekonomskih principa na osnovu trgovinske deregulacije, maksimalne integracije svjetskog tržišta i fleksibilnošću radne snage u pogledu najamnina i uslova rada, privatizacijom i deregulacijom.

Osnovni pozitivni aspekti procesa globalizacije su:

- globalizovana i modernizovana privreda zahtijeva viši nivo obrazovanja i kvalifikovanosti radne snage - u savremenim uslovima globalizacije ljudski resursi i znanje predstavljaju najznačajniji privredni resurs i imaju presudan značaj za ostvarivanje efikasnog privrednog i društvenog razvoja.

²⁵ Brdar, I., Džamić, V., Radojević, T., Đorđević, J., Dobrijević, G.(2015), *Pozitivni efekti procesa globalizacije na turizam*, Univerzitet Singidunum, Beograd, str.46.

Znanje ima značajan uticaj na efikasno ostvarivanje informaciono zasnovane saradnje pojedinih zemalja i pojedinačnih kompanija u okviru širih regija, jer se bez dobrih stručnjaka ne mogu efikasno koristiti ni drugi faktori razvoja;

- ujednačavanje uslova i regulative domaćih i stranih ulaganja - u procesu globalizacije dolazi do promjene u strukturi ulaganja sa težištem na ulaganja u naučno-istraživački i kreativni rad (u cilju prihvatanja novih ideja i konkretnih pronalazaka), kao i njihova raspodjela prema sektorima, uz istovremeno usaglašavanje carinskih propisa, spoljnotrgovinskog poslovanja i uslova proizvodnje i preduzetništva i dr.
- povećanje izgleda za zapošljavanje - ubrzani razvoj zemalja i regiona i modernija infrastruktura omogućavaju brže zapošljavanje i otvaranje novih privrednih kapaciteta;
- veća sloboda kretanja roba i kapitala - proces globalizacije svjetske privrede, preko liberalizacije, neizostavno snažno utiče na kreiranje ekonomskih politika savremene države, a naročito onih manjih i onih koje su u razvoju ili tranziciji, čime su tehnološki proces i konkurencija (kombinovani sa procesom liberalizacije) snizili barijere za međunarodne tokove roba i usluga i faktora proizvodnje te je povećan interes za međunarodnu specijalizaciju doveo do nagle ekspanzije međunarodnih ekonomskih transakcija; povećana su strana ulaganja u rentabilne privredne grane i djelatnosti – uz pomoć i povoljno kreditiranje malih i srednjih preduzeća, jer imaju veću propulzivnost i adaptibilnost u uslovima globalizacije tržišta;
- jačanje intenziteta međunarodne konkurencije - širenjem mogućnosti i rasta pojedinih tržišta na mnogo širem nivou od nacionalnog, otvorila se era globalnog poslovanja koja omogućava kompanijama kombinovanje domaćih i inostranih marketing aktivnosti na način koji zajednički i sinergetski doprinose ostvarivanju ciljeva pojedinih preduzeća, i dr.;
- ulaganje uprateće službe i infrastrukturu koja treba daprati razvojne trendove - putna mreža, luke i aerodromi, skladišni prostori, slobodne carinske zone, kompjuterizacija, moderna oprema, i tehnologija u proizvodnim pogonima, i dr.; dosledna specijalizacija pojedinih privreda i zemalja za privredne grane u kojima imaju komparativne prednosti, itd.²⁶

Nasuprot karakteristikama autoritarne globalizacije, danas se odvijaju i pozitivni procesi demokratizacije globalnog poretka, iako su ti procesi veoma spori, praćeni raznovrsnim otporima pojedinih država i nacija. Stvaralački odgovor na rizike autoritarne globalizacije ne bi smio da bude *antiglobalizacijski fundamentalizam*, izolacija. Kao "mašina koja se ne može zaustaviti", globalizacija treba (i može) da manifestuje svoju stvaralačku dimenziju. Otvaranje prema stvaralačkoj strani globalizacije i stvaranje pretpostavki da ona dođe do izražaja, podrazumijeva (i zahtjeva) utvrđivanje jasnih tranziciono - reformskih projekata, koji bi obuhvatili sve sfere globalizacije. U tom smislu, naročito treba imati u vidu sledeće:

1. Neophodnost izgrađivanja novog odnosa na relaciji priroda – društvo, jer je danas na djelu proces razaranja prirodne sredine i ogromno iscrpljivanje prirodnih resursa, što ubrzano vodi ka ekološkoj katastrofi. Novi odnos na relaciji priroda – društvo mora da dođe do izražaja, pre svega, pri utvrđivanju ciljeva proizvodnje, obrazaca potrošnje i tipova tehnologija u skladu sa ekološkim kriterijumima;

²⁶ ibid.

2. Preduzimanje konkretnih mjera u ekonomskoj sferi (poništanje dugova siromašnim zemljama, izdvajanje sredstava od strane bogatih za razvoj siromašnih zemalja, kontrola iracionalnog kretanja kapitala i dr.), koje bi imale za rezultat smanjivanje siromaštva i bijede.
U tom kontekstu, transnacionalne korporacije, uporedo sa sticanjem profita mora da se okreću obnovi morala i humanističkim vrijednostima (socijalna briga, zdravstvena zaštita, školovanje i dr.),
3. Ulaganje velikih napora za demokratizaciju političkog života, počev od lokalnih zajednica, sa aktivnom lokalnom samoupravom, preko nacionalne države "sa manje i više suvereniteta" (EU), do demokratije na globalnom nivou, koja podrazumijeva učešće država u nadnacionalnim institucijama i organizacijama;
4. Međusobno obogaćivanje i ukrštanje civilizacija (pluralizam kultura i nacionalnih identiteta), a ne sukobi civilizacija i poništavanje nacionalnih kultura; i dr.²⁷

Ovo su samo neki od opštih (strateških) pravaca tranziciono-reformske orijentacije u uslovima globalizacije, koji se stalno moraju imati u vidu, prije svega, na svjetsko-globalnom nivou. Iz takve orijentacije proizilaze konkretni i veoma teški zadaci. Ukoliko se brže ne nalaze odgovarajuća rješenja, globalizacija može da dovede veliki broj zemalja u položaj gubitnika, sa teškim posljedicama po budućnost čovječanstva. Po mišljenju nekih teoretičara, danas nedostaje svjetska vlada, koja bi bila odgovorna za efikasnije (i pravednije) rješavanje globalnih problema koje izbacuje na površinu proces globalizacije, budući da OUN, sa Savjetom bezbjednosti, nije pogodna za to. Umjesto toga, sada postoji sistem koji bi se mogao nazvati "globalno upravljanje bez globalne vlade", odnosno sistem sa relativno malo globalnih institucija za globalno upravljanje, tako da najveći broj nerazvijenih zemalja nema nikakav uticaj na globalnu politiku odlučivanja koja ih se tiče. Vrijeme je da se izvrše određene promjene, prije svega, u sferi međunarodnih ekonomskih odnosa, kako bi se zaustavio proces globalne nestabilnosti koji je danas na sceni.

1.2.2. Negativni aspekti globalizacije

- Globalizacija dovodi do ukidanja klasičnog pojma ekonomskog i političkog suvereniteta zemalja - u međunarodnim odnosima sila ima prednost nad pravom koje samo daje legitimitet onome što ima prednost. A pošto su Sjedinjene Američke Države najmoćnija država, onda međunarodni ugovori nameću nepotrebna ograničenja te moći. I zato što je toliko moćna Amerika nije obavezna da baš svakoga oslobađa, da se toliko iscrpljuje u "širenju slobode i demokratije po svijetu", uveravajući nas: da se američka moć nalazi u njenoj ljubavi prema slobodi, a ne u njenoj vojničkoj snazi. A kad se ta ljubav suoči sa tzv. realnošću, sloboda mora da sačeka.
- Globalizacija je prouzrokovala porast svakovrsne moći, naročito moći novca - SAD i njene transnacionalne kompanije lansirale su parolu "kapital nema otadžbinu", a tamo gde novac postaje božanstvo, sve etičke i kulturne vrednosti padaju u zaborav. Bez novca i bez oružja ni istina nema pravo na život.

²⁷ Ohmae, K. (1995), *Putting Global Logic First*, Harvard Business Review, New York, str.88.

- Disciplinovanje učlanjenih zemalja na sprovođenje odluka donijetih u međunarodnim centrima ekonomske i političke moći - rješavanje konflikata unutar država ustaljeno je kao nenasilno i u skladu s pravnim normama, što treba da važi i u međunarodnim odnosima.²⁸

Umjesto da se globalizacijom širi pluralizam i uzajamno uvažavanje različitih civilizacija, šire se kulturni i vjerski sukobi. U suštini, od strane najrazvijenijih zemalja vrši se nametanje kulturnih obrazaca i načina života uz poništavanje kulturnog identiteta i specifičnosti manje razvijenih zemalja i naroda. Sadašnje učvršćivanje osjetljive mreže koje nas povezuje nudi i nade i probleme. Jedan od tih je i pokušaj da se raskrsti sa suverenitetom pojedinačnih država i da se on zamjeni međunarodnim institucijama, što neki smatraju utopijom. Ipak, mora se pronaći način da se zajednički interes pomiri sa principom suvereniteta. Države bi morale prevazići uski nacionalizam i anahrono poifnanje suvereniteta, i da nas Ujedinjene nacije preobražavaju u istinsku svjetsku zajednicu s proširenom Poveljom na ljudska prava. To pre svega zato što živimo u svijetu u kome je međuzavisnost mnogo veća nego ranije.

Nametanje modela društvenog razvoja, kulturnih obrazaca i načina života od strane najrazvijenijih zemalja - na društvenoj nauci stoji zadatak da razotkrije u kom pravcu duva vjetar istorije da bi se sagledala snaga i granice globalizacijskog trenda i zasnovala valjana strategija razvoja. Tumačenja učinka globalizacije, polazeći od podjela "zli Zapad" - "duševni Istok" u samom temelju je promašeno. Ta moralistička dihotomija ide mimo suštine same stvari: ne postoji podela na homogeni, bez ostatka "zli", "iskvareni" (ranije "truli") Zapad i njegovu kontrastiku "dobrog", pravdoljubivog i solidarističkog slovensko-pravoslavnog, budističkog, hinduističkog, konfučijanskog, ili kakvog drugog Istoka.

Uvijek postoji samo svijet konkretne hijerarhijske globalne moći. U toj hijerarhiji danas je Zapad, na čelu sa SAD, dominantan. Ta slika može se izmijeniti za nekoliko decenija. Ali i tada će postojati jezgro država koje u svojim rukama drže glavne poluge svetske moći i većina zavisnih država i država - parija. Zato nije pretjerano reći da je daleko od istine da svijet sve više postaje harmonična zajednica putem globalizacije.²⁹

Globalizacija kao svjetski proces ukazuje da budući razvoj na racionalnim osnovama nije moguć nasuprot *zapadnom vjetru* i mimo progresivne linije razvoja zapadnih društava. Ali on nije moguć ni kao puko podražavanje tih društava, kao nova satelizacija, ali sada u odnosu na Zapad, niti je moguć unutar modela neoliberalnog kapitalizma koji dovodi do *ekonomskih Černobilja*, ali i onih socijalnih. Ovde odmah iskrsava teško pitanje: može li se i kako, s obzirom na opšte stanje u zemljama u razvoju i zemljama u tranziciji, slijediti zapadni model (mada je on unutar diversifikovan), a da se pri tome izbjegne ne samo kolonijalni položaj nego i nešto gore - da se postane periferija periferije, sa spajanjem razvoja nerazvijenosti *balkanizacije*, latinoamerikanizacije i doskorašnje libanizacije u procesu tranzicije. Sam pojam zapadnog modela društvenog razvoja se zato mora raščlaniti i sagledati koja od varijanti tog modela, pod kojim uslovima i u kakvim kombinacijama s drugim sistemskim i opštecivilizacijskim komponentama, najviše odgovara konkretnom društvu, a da ono ne upada u globalizaciju, kao nametnutu vesternizaciju, niti iluziju da se može opstati odbacivanjem globalizacije kao takve.

²⁸ Pečujlić, M. (2002), *Globalizacija dva lica sveta*, Gutembergova galaksija, Beograd, str.124.

²⁹ <http://metropolitan.edu.rs/> (pristup: 30.05.2017.)

To znači da se od početka moraju tražiti rješenja koja nisu imitacija tuđih modela već su rezultat istorijskih inovacija i znanja.³⁰

Stvar je u tome da se prvo onemogućiti kapitalizam, da se stvaraju uslovi za postepeni privredni i opšti oporavak i da se konkretna zemlja u maksimalno mogućoj mjeri uključi u globalizaciju kao subjekat vlastitog razvoja. U suštini osnovno pitanje je kako slediti ono što se mora, kada je reč o zapadnom putu razvoja, a pri tom izbeći potčinjavanje i moderno porobljavanje vlastite zemlje i svog naroda od onih najjačih u procesu globalizacije, sačuvati matični subjektivitet, svoj nacionalni i kulturni identitet, ali i ne zapasti u istorijsku poraznu samoizolaciju.

Primjena transernih cijena predstavlja posebno zanimljiv i interesantan aspekt djelovanja transnacionalnih kompanija. Transferne cene su one cijene po kojima se, u okviru sistema jedne transnacionalne kompanije, odvijaju poslovne operacije. One mogu biti znatno iznad ili ispod svjetskih cijena. Transnacionalna kompanija može međusobnim internim obračunima vrlo lako prikazati gubitak u poslovanju, ako joj to odgovara. Zna se da na gubitak ne plaća porez čime se nanosi velika šteta zemlji u kojoj ta kompanija posluje. Jedan od načina izbjegavanja poreskih obaveza u zemlji domaćina može biti tzv. overpricing.

Jedan od negativnih aspekata globalizacije vezan je upravo za pokušaj da se od reverzibilnog procesa kakav je globalizacija stvori ideološki koncept - globalizam, koji donosi univerzalne standarde za cijeli svijet. Globalizam je shvatanje da svjetsko tržište potiskuje i nadoknađuje političko djelovanje, tj. ideologiju neoliberalizma. Globalizam nastupa monokauzalno, ekonomski, redukuje višedimenzionalnost globalizacije na samo jednu dimenziju - ekonomsku, a sve ostale: ekološku, kulturnu, političku, društvenu globalizaciju spominje samo kao podređene dominaciji svjetskog tržišnog sistema.

Problem nastaje u tome što je veliki dio zemalja vezan za tvrdnju da ono što je na Zapadu univerzalizam, ostalima je imperijalizam, kao i u postojanju dvostrukih mjerila u primjeni univerzalističkih principa (demokratija se promovise, ali ne ako dovodi islamske fundamentaliste na vlast; ljudska prava su izvor sporova sa Kinom, ali ne i sa Saudijskom Arabijom i sl.).

Sledeći negativan aspekt globalizacije je pandemično širenje ekonomskih kriza i drugih negativnosti pojedinih oblasti (organizovani kriminal, terorizam) na cio svijet. Najveći nedostatak se ipak sastoji u divergenciji bogatog i siromašnog svijeta; umjesto da globalizacija služi konvergenciji - smanjenju razlika, jaz se neprekidno produbljuje. Za zemlje u tranziciji globalizacija je dodatni izazov. Ne postoji dilema da li se treba uključiti u taj proces ili ne, pitanje je samo na koji način to učiniti. Pravilno prepoznavanje uzroka, efekata i procesa globalizacije omogućava zemljama u tranziciji uspješnije sprovođenje i samog procesa tranzicije. Globalizacija je posebno ubrzala svoj hod posle kolapsa socijalističkih planskih ekonomija, što je dovelo do dominacije liberalnog koncepta društva i zavisnosti postsocijalističkih zemalja od svjetskih centara ekonomske i političke moći.³¹

Globalizacija je proces pluralizacije svijeta po normama i pravilima igre koje su zasnovane na interesima kapitala i političke moći. Po prvi put u istoriji političke vođe i narodi nedovoljno

³⁰ <https://bocko93.wordpress.com/2013/12/13/negativni-aspekti-globalizacije/> (pristup: 01.07.2017.)

³¹ <http://www.korisnahnjiga.com/> (pristup: 01.07.2017.)

razvijenih zemalja i "druge Evrope" susrele su se sa situacijom da im je budućnost zadana, a ime toj zadanoj budućnosti je tranzicija po pravilima što su im odredile zapadne sile.

U cjelini gledano globalizacija sa sobom nosi brojne pozitivne, a li i veoma značajne negativne posledice, koje izazivaju znatan otpor pre svega u nerazvijenim ali i u nekim razvijenim zemljama. Proces globalizacije je neumoljiv i teško zaustavljiv i zbog toga na margini ostavlja sve one zemlje koji mu se suprotstavljaju. Zbog toga se procesu globalizacije, više silom ekonomskih nužnosti nego dobrovoljno, prepuštaju i zemlje koje su njegovi javni kritičari. Zato se u veoma delikatnoj situaciji nalaze nerazvijene zemlje i zemlje u tranziciji, koje se nalaze pred izborom da i dalje ostanu izvan međunarodnog tržišta, a to znači i bez razvojne perspektive, ili da prihvate globalizaciju i tako svoju sudbinu prepuste međunarodnim centrima moći, što im može doneti ekonomske prednosti, ali ih može dovesti i do gubitka ekonomske i političke samostalnosti. U svakom slučaju izbor nije nimalo lak, a rezultat je u startu neizvestan, jer je odabrani put bez povratka. Na osnovu navedenog može se konstatovati da je osnovna karakteristika globalizacije sveobuhvatnost prostora, ekonomije, politike, kulture, stanovništva i ostalih faktora društvenog života u svjetskim razmjerama. Nosilac ili protagonista globalizacije je zemlja, odnosno država koja se u datim društveno-ekonomskim, političkim, vojnim, tehnološkim, kulturnim, demografskim i ostalim okolnostima javlja u ulozi globalne super-sile, a to su danas SAD.³²

³² ibid.

2. GLOBALNO TURISTIČKO TRŽIŠTE

Globalizacija znači: da se ekonomske, pa i turističke aktivnosti odvijaju na međunarodnom tržištu; zatim, da se odluke donose od strane preduzeća, bez obzira na nacionalne interese, i da je mehanizam svjetskog tržišta uređen preko međunarodnih institucija, koje su prihvaćene na nacionalnom i regionalnom nivou. Upoređujući pojedine kategorije turizma i globalizacije, uočava se da je globalizacija turizma jedan od preduslova opšte globalizacije.

Glavni učinci koji proizilaze iz uticaja globalizacije na turizam su:

- nagli porast potencijalne turističke potražnje za brojnim destinacijama, što uslovljava da cio svijet postaje potencijalno odredište;
- konkurencija između turističkih destinacija postaje sve jača;
- mala i srednja preduzeća moraju se boriti za opstanak na tržištu, koje sve više osvajaju svjetski hotelski lanci;
- naglasak na uvođenje inovacija, specijalizaciju i na veći kvalitet proizvoda i usluga;
- problemi za razvijene turističke destinacije koji proizilaze iz odnosa s dobavljačima, koji često nisu heterogeni i ne primjenjuju standarde kvaliteta.³³

Postojanje tržišta i konkurencije je uslov uspješnog i efikasnog međunarodnog poslovanja. Na turističkom tržištu se konkurencija događa među jednakim sa sličnim preferencijama tražnje i uporedivim proizvodima. Tradicionalne turističke zemlje pod uticajem globalizacije su izgubile svoju prednost kao prvi pokretači i našle su se u neočekivanoj poziciji da budu pod konkurentskim pritiskom novih destinacija, koje u mnogim slučajevima računaju na troškovne i cjenovne prednosti.

Međunarodni turizam je značajan dio međunarodne ekonomije, što pokazuju podaci o kretanjima u ovoj oblasti. Za sektor turizma se može reći da predstavlja jedan od faktora rasta svjetske ekonomije i najveću izvoznu industriju. Izražena je heterogenost turizma, jer sam sektor je koncipiran kao složen sistem, koji se sastoji od većeg broja podsistema. Takođe, turizam predstavlja globalnu silu za ekonomski i regionalni razvoj i glavnu industriju na globalnom nivou, a postaje i jedan od vodećih sektora u mnogim ekonomijama.

Takođe, rast međunarodnih dolazaka je, na primjer, veoma povezan sa razvojem transportne infrastrukture. Generalno, može se reći da usljed sve veće globalizacije poslovnih aktivnosti, promjenljivih želja i potreba potrošača, privredna preduzeća moraju permanentno istraživati tržište, kako bi obezbijedila svoj opstanak, rast i razvoj. Turizam je dinamična kategorija koja se kontinuirano razvija u svijetu. Tokom razvoja, turizam je s jedne strane nudio nove oblike putovanja, aranžmane, nove destinacije, dok je na drugoj strani stvarao potrebu za novim oblicima organizovanja, novim resursima i strategijama.

Kao pojava je prisutan u svim zemljama, ali se po obimu i efektima različito manifestuje. Masovnošću domaćeg i međunarodnog prometa, savremeni turizam je zahvatio gotovo sve

³³ Previšić, J., Ozretić, Đ. (2007), *Međunarodni marketing*, Masmedia, Zagreb, str.36.

mogla oduprijeti ojačanom komunizmu, a ratom porušenoj Evropi novčana pomoć kako bi se podigla iz ruševina. Zapadnoevropske zemlje su pomoć dobile putem Marshallovog plana koji je postaknuo njihov gospodarski uspon. Napretkom u znanosti i tehnologiji te padom cijena rastao je životni standard stanovnika tih zemalja pa su one postale uzor i ostalim državama. Od tada su one saveznici koji odlučuju o sudbini drugih zemalja i čija riječ danas u međunarodnim odnosima ima veliko značenje. U današnjim uslovima formiranja globalnog tržišta EU ima i dalje obavezu ostati što konkurentnija i sposobna odgovoriti svim zahtjevima tržišta. Zbog toga je EU razvila brojne politike i strategije kojima se postiže i promovira njena konkurentnost. Naravno, mnogi elementi Lisabonske strategije utiču i na ostale zemlje Evrope, tj. zemlje koje nisu članice EU. U budućnosti će se vidjeti kakva će biti daljnja sposobnost Evrope da odgovori ameriko-tihookeanskim gospodarskim izazovima, ali ostaje i činjenica da visokorazvijene zemlje međusobno još uvijek najviše trguju.³⁴

2.1. KARAKTERISTIKE GLOBALNOG TURISTIČKOG TRŽIŠTA

Svjetsko turističko tržište danas je veliki izazov za veliki broj različitih asocijacija kojima se na taj način osigurava pozitivni finansijski rezultat. Koje su odlike integracije turizma u globalne procese. Prednosti koje proističu iz globalizacijskih procesa, i s obzirom na turistički sastav i, jednako tako, na ekonomski sastav u cjelini, prije svega se reflektuju u razvijenim turističkim destinacijama koje su uspjele ukloniti državne barijere, prilagođujući se učinkovito na taj način novim tržišnim uslovima.

Zemlje u razvoju i nove destinacije što se tek pojavljuju na turističkom tržištu, moraju se što prije prilagoditi zahtjevima iz globalizacijskih procesa kako bi mogle konkurirati na tržištu uz naglasak na održivi razvoj. Evropska obilježja integracijskih procesa u turizmu nezaobilazan su sastav globalnog procesa. Evropa, naime, ima nadmoćnu ulogu u međunarodnom turizmu, s velikim udjelom u ukupnim svjetskim turističkim tokovima.

Trendovi koji se javljaju u međunarodnom turizmu imaju uticaj na implikacije i turizam. Da bi Crna Gora mogla slijediti evropske trendove potrebno je izvršiti daljnju privatizaciju, restrukturirati turističku privredu, povećati kvalitet, razviti individualno ili korporativno poduzetništvo, poboljšati prometnu infrastrukturu. Hotelijerstvo još uvijek karakteriše nivo kvaliteta usluga, nepovoljna struktura smještajnih jedinica, niska iskorištenost kapaciteta te velikim dijelom sezonski karakter poslovanja.

Danas je u uslovima globalizacijskih procesa došlo do znatnog zaokreta u marketinškoj strategiji subjekata hotelske ponude. U prvi se plan sve više postavlja ispravan i korektan odnos prema kupcu koji za dati novac traži potpunu turističku uslugu. Globalizacijski procesi sve više zahvataju sve segmente turističkog tržišta, među kojima se na specifičan način ističe hotelijerstvo. Taj je proces uslovio pokretanje postupka integracije hotela na svim nivoima. Veoma važnu ulogu za formiranje povoljnih uslova u kojima će se odvijati poslovanje u hotelijerstvu, imaju multinacionalne hotelske korporacije. Iz tog razloga na području hotelijerstva, za razliku od turoperatora, do izražaja posebno dolazi horizontalna integracija, pa je to najčešći oblik koncentracije što se pojavljuje pod uticajem globalizacijskih procesa

³⁴ ibid.

povezano s lancem hotela i sličnih smještajnih kapaciteta. Na putu prema globalizaciji svjetske hotelske korporacije nastoje stalno nadograđivati, obogaćivati i dodatno oblikovati ponudu, što utiče na formiranje dodatnih vrijednosti za turističku tražnju. Na taj način dolazi do uključivanja hotelskih korporacija u svojevrsni lanac vrijednosti koje funkcionišu kao jedinstven sastav povezanih aktivnosti i sadržaja namijenjenih za postizanje dodatne vrijednosti u turizmu. Globalizacijski procesi su i negativno doprinijeli razvoju turizma u EU.³⁵

2.2. SAVREMENI USLOVI POSLOVANJA PREDUZEĆA

Nova naučno-tehnološka revolucija, informatička tehnologija, sve više razvija međunarodnu podjelu rada povezujući nacionalne ekonomije u jedinstvenu cjelinu preko svjetskog tržišta. Današnji svijet karakteriše dominacija transnacionalnih kompanija, snažno dejstvo države u privredi i globalizacija svjetske privrede. Proces globalizacije počinje formiranjem Sjevernoameričkog sporazuma o slobodnoj trgovini (SAD, Kanada, Meksiko), Evropske unije, Istočno-Azijska Unija (Japan i tzv. mali azijski tigrovi). Između njih se vodi borba za dominaciju na svetskom tržištu u svetskoj privredi. To uslovljava internacionalizaciju proizvodnje i kapitala u cilju ostvarivanja profitnog interesa. Ovaj proces se intezivira poslije 70-ih godina 20. vijeka. Tako finansijski kapital najrazvijenijih zemalja sveta uspeva povezati svaku tačku (nacionalnu ekonomiju, preduzeće) na zemaljskoj kugli, u jedno *globalno selo*.

Transnacionalne kompanije uklapaju svoj interes u državni interes koliko je to god moguće, mada je prisutan izvestan sukob interesa. Naime, transnacionalne kompanije žele održati svoju autonomnost maksimalno u cilju ostvarivanja profitnog interesa, zbog čega je i moguće da u nekim zemljama transnacionalne kompanije predstavljaju lokomotive razvoja, do onih koje vode teškim posledicama njihovog poslovanja. Danas se obično govori o svetskoj privredi, kako privredi transnacionalnih kompanija, koje posle 80-ih godina 20. vijeka, kontrolišu preko 50% svjetske proizvodnje, 2/3 svetske trgovine, 3/4 međunarodnog transfera tehnologije, s tendencijom daljeg rasta. Primetno je, da se interesovanje gotovo svih zemalja sveta prebacuje sa ideološko-političkog i vojnog kompleksa na ekonomsko-tehničko-tehnološki razvoj.³⁶ Zavisnost između zemalja uspostavlja se preko novih tehnologija i finansijskih tokova (izvoz kapitala i proizvodnje).

Imperativ razvoja nauke i tehnologije – informatička tehnologija, telekomunikacije, biotehnologija, genetski inženjering i sl. ubrzavaju process globalizacije svetske privrede i dovode do međuzavisnosti u svetskoj privredi, koja se različito odnosi na razvijene i nerazvijene zemlje.

Dakle, globalizacija se uvukla u sve pore naših života, što će reći da je u principu ekonomske prirode, a ona označava veoma brzu integraciju ekonomije širom zemaljske kugle, prevashodno preko trgovine, finansijskih tokova, razmjene tehnologije, informativne mreže i međukulturnih i istorijskih nasleđa kretanja Globalizaciju pospešuje sve bolji i efikasniji transport, komunikaciona i informaciona tehnologija, što sve skupa omogućava veći obim proizvodnje uz sniženje troškova proizvodnje, brzinu i rastojanje kojima se prenosi roba sa jednog mesta na

³⁵ Jovičić, Ž. (1980), *Osnovi turizmologije*, Naučna knjiga, Beograd, str.89.

³⁶ Drucker, P.(1995), *Postkapitalističko društvo*, PS Grmeč, Beograd, str.32.

drugo, uz smanjenje troškova takve razmejnje, s jedne strane, i potpunije zadovoljavanje ukusa i potrošnje kod potrošača sa stanovišta većeg izbora različitih vrsta proizvoda i usluga, s druge strane.

Globalizacija je prisutna u čitavom svijetu uključujući i područje na kome mi živimo. Jednostavno rečeno, globalizacija i tranzicija su međusobno povezani, tim prije što se putem tranzicije oživljava tržište i privatno vlasništvo kao preduslov demokratizacije društva. Stoga vlade svesno menjaju politiku smanjenja i eliminisanja prepreka da bi se kretanje robe, kapitala i usluga nesmetano odvijalo, pogotovo kada vlast kroz sopstveno delovanje sazna koliko ih takve barijere koštaju. S druge strane, moćne kompanije mijenjaju svoju strategiju poslovanja i stavljaju akcenat na rast profita kroz smanjenje troškova, a ne preko povećanja cijena roba i usluga.

Iako globalizacija ima za cilj stvaranje jedinstvenog svetskog tržišta, ono nosi sa sobom i neke veoma značajne negativne posledice, posebno za nerazvijene zemlje svijeta. Tako se na primjer, veći dio trgovine odvija unutar tri pomenute integracione cjeline – regiona (NAFTA, Evropska unija, Azijska unija) a ne između zemalja koje pripadaju različitim integracionim celinama. Istraživanja pokazuju da će zemlje članice OECD kupiti robu iz svoje zemlje dva i po puta prije, nego da takvu robu kupi u drugoj zemlji. To znači, da se većina trgovine odvija unutar tri regiona, a ne između svih regiona, što upućuje na zaključak da ipak postoje bitne razlike u cijenama istih proizvoda u različitim zemljama.

Ipak, najveća zamerka globalizaciji je to što je ona ocijenjena kao pogubna za radnike. Krilitaca biće više posla nosi sa sobom smanjenje plata. Radnici manje mogu uticati na uslove rada, a pregovaračka moć im opada. I sa ove strane, većina ulaganja odlazi u bogate zemlje.

Tako je, na primjer, 81% sredstava koje je Amerika plasirala van zemlje u zemljama koje imaju visoka primanja, a manje od 1% odlazi u zemlje gde su lični dohoci niski, mada su plate koje daju multinacionalne kompanije u zemljama sa niskim i srednjim ličnim primanjima u proseku 1,8 do 2 puta veća od prosečnih plata u tim zemljama. Iz svih pobrojanih nedostataka globalizacije, najbolnji je problem već pomenuti jaz između bogatih i siromašnih.³⁷

Međutim, glavna zamerka globalizaciji je da nisu sve zemlje profitirale globalizacijom, već su i izgubile, pogotovo zemlje koje su bile protiv globalizacije. Ovo tim pre što zemlje koje su prihvatile globalizaciju nailaze na problem liberalizacije trgovine koja do današnjeg dana nema minimum elemenata fer pleja. I dalje bogate zemlje postavljaju prepreke uvozu poljoprivrednih i tekstilnih proizvoda, primarnih sirovina, obuće i sl. iz nerazvijenih zemalja, gde ove zemlje imaju komparativne prednosti. Ove prepreke ili zabrane uvoza koštaju zemlje u razvoju preko 100 mlrd. godišnje, što je dva puta više od ukupne pomoći koje ove zemlje primaju.

Informatička revolucija i snažan razvoj tehnologije i komunikacija doprinose visokom stepenu pokretljivosti kapitala koji doprinosi razvoju bogatih, a destabilizuje zemlje u razvoju. Čim se uoče prvi oblici krize, bogate zemlje, zahvaljujući mobilnosti kapitala, uspevaju da izvuku svoj kapital, što onda krizu još više produbljuje i ubrzava, dok je u nekim zemljama povlačenje

³⁷ Vesić, D. (2009), *Specifični oblici upravljanja ljudskim resursim*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 233.

kapitala od strane multinacionalnih kompanija bila kap koja je prelila čašu i izazvala ozbiljne ekonomske krize.³⁸

Konstantan protekcionizam u razvijenim zemljama, koji je evidentan, uprkos stalnoj priči o slobodnoj trgovini, u stvari je rezultat stava koji prevladava u razvijenim zemljama da je liberalizacija zapravo činjenje ustupaka drugim zemljama. Najbolji primer za ovo je uvođenje carina na uvoz čelika od strane Američke administracije i protivmere EU i drugih zemalja. Ipak, na širenje globalizacije u poslednjoj deceniji je svakako najviše uticala navodna briga za bezbednost, u svakom mogućem smislu. Dovoljno je pomenuti 11. septembar 2001. godine u Americi i to dovesti u kontekst veće kontrole i manje mobilnosti kapitala i ljudi koji prelaze iz jedne u drugu zemlju. U tom kontekstu, bezbednost zemlje se može upotrebiti kao argument da države moraju biti ekonomski nezavisne i same proizvoditi materijalna dobra od strateške važnosti, što bi u budućnosti moglo imati dalekosežne negativne posledice po međunarodnu trgovinu.

Globalizacija je završnica integracije tržišta širom svijeta. Multinacionalne kompanije su preduzeća koja posluju simultano u mnogim zemljama. Globalizacija odražava jeftinije troškove transporta, bolju informacionu tehnologiju, i oslobađajuću politiku smanjenja barijera između zemalja, sa ciljem postizanja efikasnosti iz visoke skale i specijalizacije. Multinacionalne kompanije prodaju istovremeno u mnogim zemljama. One takođe mogu, ako žele, i da proizvode u svetu gde je proizvodnja najjeftinija, i uživaju korist obima ekonomije, mada će ipak prodavati mali deo na mnogo različitih tržišta. Ovo ima tri efekta. Prvo, smanjuje ulazne barijere u određenim zemljama. Strani multinacionalni potencijalni prodavac ne mora da nastoji da osvoji veliki dio tržišta, i zbog toga ne mora da mnogo smanjuje cenu da bi dostigao obim ekonomije, što proističe iz uspjeha globalne trgovine. Drugo, mala domaća preduzeća, ranije zaštićena ulaznim barijerama, sada se suočavaju sa većom međunarodnom konkurencijom, i moguće je da ne prežive. Treće, veća konkurencija, po proizvođačima sa niskim troškovima proizvodnje, dovodi do nižih granica profita i nižih cijena. Ipak, ako postoji samo nekoliko multinacionalnih kompanija, one mogu izbaciti iz posla domaća preduzeća koja proizvode po višim cijenama, i onda se međusobno sudarati kako bi ponovo podigli cijene. Neke od rasprava o globalizaciji aludiraju na to koji od ova dva ishoda je dominantan: da početna cijena pada ili da moguća naredna cijena raste.

2.3. GLOBALNO POSLOVNO OKRUŽENJE

Transnacionalne kompanije, bitno utiču na pravce, strukturu i obim odvijanja međunarodne trgovine. One predstavljaju najznačajniji faktor podsticanja procesa internacionalizacije, odnosno globalizacije međunarodnih ekonomskih odnosa.

Interesi i značaj transnacionalnih kompanija prevazilaze nacionalne okvire. U tom smislu, prirodna posledica navedenih procesa je globalizacija međunarodnih ekonomskih odnosa. Međutim, transnacionalne kompanije, uporedo, sa svojim filijalama, stvaraju, sistem sopstvenih, oligopolskih i zatvorenih, internih tržišta. To ugrožava proces globalizacije kao svjetski i civilizacijski proces.

³⁸ Petrović, P.(2006), *Privatizacija – iskustva Srbije i zemalja u tranziciji*, Čigoja štampa, Beograd, str.89.

Tehnološki progres i konkurencija (kombinovani sa procesom liberalizacije) snizili su barijere za međunarodne tokove roba i usluga i faktora proizvodnje, te je povećan interes za međunarodnu specijalizaciju doveo do nagle ekspanzije međunarodnih ekonomskih transakcija. Treba imati u vidu da su osnovni nosioci globalizacije poslovanja transnacionalne kompanije, te se akcenat u globalnom poslovanju stavlja na kreiranje strategijske i konkurentske prepoznatljivosti, u što širim razmjerama (ne bežeći od neophodnih lokalnih prilagođavanja).

Dugoročni poslovi ekonomske kooperacije s inostranim partnerima treba da predstavljaju strateški razvojni cilj kako pojedinačnih preduzeća tako i privrede u cjelini (sa mikro i makro razvojnog aspekta). Ova strategija treba, da u najvećoj mogućoj meri, bude usklađena sa strategijom razvoja ekonomskih odnosa sa inostranstvom i strategijom tehnološkog razvoja.³⁹

Treba imati u vidu nove tendencije u međunarodnom poslovnom okruženju koja imaju ulicaj na poslovanje preduzeća:

- globalizacija,
- regionalizacija,
- strategijske alijanse i dr.

U narednim godinama očekuje se rast vezane trgovine, vrlo različitih i složenih međunarodnih transakcija koje se odvijaju u različitim pojavnim oblicima, a cilj je da se uvoz na domaće tržište nadoknadi, kompenzira, izvozom na strano tržište. Istovremeno, procjenjuje se da će poslovi vezane trgovine postati sve kompleksniji, a tehnike usavršenije, uz veću orijentaciju na povratne kupovine.

Za uključivanje privrednih subjekata u međunarodne tokove ekonomska politika treba da stvori određene predušlove: motivisanost preduzeća za obavljanje međunarodnog poslovanja, marketing orijentisanost preduzeća, na domaćem i globalnom tržištu, adekvatna razvijenost međunarodnog informacionog sistema, orijentisanost preduzeća na efektivnost, a ne samo na efikasnost poslovanja, strategijski pristup međunarodnom tržištu rada, usluga, kapitala i informacija, sprema tehnološke i marketing strategije i inovacije u strategiji i strukturi preduzeća.

2.4. INTERNACIONALIZACIJA I GLOBALIZACIJA POSLOVANJA

Savremena tržišta su dosta izložena protekcionističkim mjerama, pa tradicionalne forme ulaska postaju sve skuplje i neizvjesnije, te internacionalizacija međunarodnih operacija i aktivnosti van sopstvenog nacionalnog prostora gotovo da nema alternative u koncipiranju ekonomskih odnosa sa inostranstvom.

Nije više dovoljno imati samo izvoz ili ulaganja u inostranstvu kao jedinu strategiju, te su mnogim preduzećima potrebne određene proizvodne mogućnosti, kako u zemlji tako i u inostranstvu, da bi mogla da se bave međunarodnim poslovanjem.

S druge strane, preduzeća koja izaberu da prvo razviju domaće tržište prije uključivanja na međunarodna mogu sebe zateći totalno blokiranim od strane dobro učvršćenih konkurenata

³⁹ Petrović, P. (1995), *Marketing strategija i međunarodno poslovanje preduzeća*, Institut za spoljnu trgovinu, Beograd, str. 53.

usmjerenih da opsjednu njihova sopstvena domaća tržišta. Međutim, svako preduzeće, prije svega, kod uključivanja u međunarodne tokove mora da vodi računa o svim elementima poslovnog okruženja.

Na mikro nivou, to bi praktično značilo, da se posebno ističe nekoliko implikacija značajnih za svaki privredni subjekt usmjeren na globalnu scenu danas: afirmacija novih konkurenata, novih metoda konkurencije na svim djelovima i u svim segmentima međunarodnih tržišta, pojava novih tržišta (i zemalja sa izvoznom ekspanzijom), pojava novih izvora ponude (po nižim cijenama), pojava novih potencijalnih partnera za proizvodnju i/ili marketing aranžmane (dodatna aktivnost ali ujedno i različita u odnosu na partnerstvo sa industrijalizovanim zemljama), sužavanje dosadašnjih proizvodnih linija tradicionalnih proizvođača (tražeći tržišni prostor za one stavke gde mogu imati izvjesne komparativne prednosti), ekonomija obima je neophodna preduzećima (proizvodnja u serijama kako bi mogla konkurisati na međunarodnim tržištima), preduzeća moraju ići u značajnom stepenu, na internacionalizaciju svojih proizvodnih i marketing napora i resursa, u cilju opstanka na međunarodnim tržištima.

S druge strane, posmatrajući u globalu način realizovanja međunarodnih operacija i danas, uključivanje u međunarodne tokove, preduzeća iz skoro svih zemalja karakteriše se korišćenjem širokog aspekta, varijacija i kombinacija, tako u pristupu (u poređenju sa samo 10–15 godina) te je danas sve teže pronaći krupna ili višenacionalna preduzeća koja potpuno sama, individualno preduzimaju određene međunarodne aktivnosti.

Ako i ima takvih, onda se oni realizuju u samom procesu internacionalizacije. Iako je proces internacionalizacije preduzeća faznog karaktera, postoji velika razlika u mogućnostima profilisanja inostranih operacija među raznim preduzećima pod uticajem niza faktora:

- veličine preduzeća, politike preduzeća prema inostranim grupacijama,
- dužina vremena provedenog u operacijama u inostranstvu,
- industrijska grana kojoj pripada preduzeće,
- vrsta proizvoda,
- broju i specifičnosti zemalja u kojima se posluje,
- karakteristike domicilne zemlje, odnosno specifičnosti nacionalne ekonomije.

Zato se i mogu praviti razlike u dubini i širini angažovanja u inostranim operativnim zahvatima. To je, u stvari, stepenovanje internacionalizacije preduzeća (u odnosu na to koju vrstu poslovne prakse konkretno preduzeće primjenjuje u svojim aktivnostima van nacionalnih granica), prema stepenu internacionalizacije prodaje, stepenu internacionalizacije proizvodnje, stepenu internacionalizacije imovine, i stepenu internacionalizacije dohotka, odnosno profita. U smislu faza uključivanja i angažovanja preduzeća mogu se modelirati četiri tipa mogućih orijentacija na međunarodnom tržištu:

- etnocentrična (domaće tržište) orijentacija,
- policentrična (na tržište više zemalja) orijentacija
- regiocentrična (regionalna orijentacija) orijentacija,
- geocentrična (svjetsko tržište) orijentacija.⁴⁰

⁴⁰ ibid.

Međunarodni tokovi roba, usluga, znanja i kapitala danas su se toliko upleli u sve pore privrednog života na svim nivoima, da se u sve većoj mjeri mora računati sa elementom inostranosti u planiranju, organizovanju i sprovođenju sopstvenih ekonomskih aktivnosti u najobuhvatnijem smislu. Internacionalizacija i multilateralizacija ovih tokova, pritom, povećava u takvim uslovima značaj uspostavljanja i održavanja ekonomskih veza na međunarodnom planu u bilo kom vidu, stepenu i obimu.

Internationalizacija poslovanja i nastanak tzv.multinacionalnih ili transnacionalnih preduzeća, aktuelizuje pitanje odnosa vrha preduzeća i njegovih organizacionih djelova, odnosno centrale i filijala. U okviru većeg broja modaliteta, često se praktikuju: međunarodna divizionarna struktura, globalna proizvodna struktura, matična struktura.

Modaliteti zavise od strukture djelatnosti, njene geografske disperzije i preferisanog stila upravljanja, odnosno od disperzije aktivnosti, lokacije i nivoa samostalnosti organizacionih djelova. U opštem smislu, put internacionalizacije preduzeća počinje usvajanjem međunarodnog koncepta marketinga. U užem smislu, put internacionalizovanja privredne djelatnosti počinje prvim prenosom proizvodnje u oblast inostrane nacionalne privrede, odnosno prvi prenos proizvodnje u inostranstvo znači prvi korak na putu nastajanja međunarodne firme.

Danas o internacionalizaciji skoro da i ne govorimo van konteksta globalizacije. Postoje oni koji smatraju da su ovo dva simbiotički neodvojiva fenomena, dok drugi idu toliko daleko tvrdeći da su fundamentalno različiti. Negdje u sredini se nalazi grupa onih koji tvrde da je internacionalizacija prirodan i logičan odgovor na proces globalizacije, ako ne i njena direktna posljedica. Sloboda poimanja i definisanja ovog procesa ide u prilog fleksibilnosti koja je poželjna u njenom sprovođenju.

Nepostojanje rigidne formule za njeno ostvarenje nije ograničavajući faktor. Naprotiv, nivo individualne i institucionalne svijesti o važnosti sprovođenja internacionalizacije, omogućava da se ostvare pojedinačni, individualizovani načini njene implementacije koji su, u tom slučaju, najbolje prilagođeni jedinstvenim potrebama i stilovima obrazovnih institucija u pitanju.

Međunarodna asocijacija univerziteta (*IAU – The International Association of Universities*) je u pokušaju da što bolje oslušne kako se „primila” ideja internacionalizacije kod odeređenog broja institucija visokog obrazovanja u različitim regionima, osmislila i distribuirala jedinstven inepretenciozan institucionalni upitnik (*Institutional Questionnaire*). Namjera mu je, te 2003.godine, bila da identifikuje glavne probleme na koje nailaze sve zainteresovane strane usprovođenju procesa internacionalizacije i predstavlja neku vrstu institucionalne lične karte kojamože da posluži kao indikator snaga i mogućnosti, naravno i aspiracija, jedne zdrave obrazovne institucije u kontekstu otvaranja i usvajanja evropskih i svjetskih standarda.⁴¹

⁴¹ Middlehurst, R. (2007), *Leading and Managing Internationalisation in Universities*, EUA Case Studies, New York, str.88.

3. SPECIFIČNOSTI NAUTIČKOG TURIZMA CRNE GORE

Na samom početku je bilo rečeno nekoliko riječi u vezi sa specifičnostima nautičkog turizma koje se odnose na preovlađujuću dužinu trajanja ovakve vrste turističkih kretanja, kao i na učesnike istih. Riječ je o ispunjavanju dva osnovna uslova postojanja turizma, a to su slobodno vrijeme i slobodna novčana sredstva. Radi se o činjenici da turistička kretanja u nautičkom turizmu prosječno traju znatno duže od uobičajenog putovanja tokom godišnjeg odmora prilikom odlazaka na more, koji traju najčešće deset dana.

Kada je riječ o krstarenjima, kao osnovnom vidu nautičkog turizma, onda treba istaći da ovakva kretanja mogu trajati trideset i više dana. U tom smislu potrebno je izdvojiti slobodno vrijeme za realizaciju takvih aktivnosti, što za najveći dio radno sposobne populacije nije moguće. Nije bez konteksta upotrebljen termin radno sposobni dio populacije, jer on treba da uputi na činjenicu da samo onaj drugi, manjinski dio stanovništva, koji još nije dostigao granicu radne sposobnosti ili onaj dio koji je tu granicu od čarobnih 65, odnosno 70 godina probio, predstavlja najčešću klijentelu u turističkim kretanjima, kakvo je nautički turizam. Sa druge strane, pored slobodnog vremena neophodna su i slobodna novčana sredstva, kako bi bilo koje, pa i turističko putovanje označeno kao nautički turizam bilo moguće realizovati. Ovdje se tržišna niša znatno smanjuje, jer je poznato da samo manji broj penzionera ima tolika primanja da mu poslije podmirenja osnovnih životnih potreba ostane dovoljno da može razmišljati i o turističkom putovanju. Kako kretanja u nautičkom turizmu traju znatno duže od uobičajenih turističkih kretanja, to je i ukupna cijena za nautička kretanja znatno veća, te tako za brojne stanovnike planete Zemlje, takva turistička kretanja ostaju nedostižna. Dakle, veoma mali broj, uglavnom penzionera, duboke starosne dobi ima privilegiju da učestvuje u tako dugačkim i skupim turističkim putovanjima, kakva su putovanja nautičkog turizma.

Ako nastavimo razmatrati i razlagati specifičnosti objekata nautičkog turizma u smislu realizacije procesa kretanja i boravka u okviru ove vrste turizma dosegnućemo suštinu problema njegove specifičnosti. Dakle, kada je nautički turizam u pitanju treba reći da se proces putovanja i boravka skoro u potpunosti preklapaju i da samo putovanje u stavri predstavlja vid turističkog boravka na destinaciji.

U tom smislu prevozno sredstvo, oličeno u plovnom objektu je u isto vrijeme i destinacija, odnosno objekat u kome se realizuju različite vrste usluga, ali prije svega ugostiteljska usluga smještaja i ishrane. Ovakve vrste objekata se u hotelijerskoj praksi nazivaju nekarakterističnim ugostiteljskim objektima za smještaj, prije svega što su najčešće ugostiteljske usluge komplementarne u odnosu na uslugu prevoza, pa se i ovakvi ugostiteljski objekti smatraju komplementarnim.

Sa druge strane ugostiteljska usluga ishrane se takođe u najvećoj mjeri realizuje na plovnim objektima, kao niz drugih usluga vezanih za rezonodu i rekreaciju, pa se pomenuti objekti nautičkog turizma često nazivaju plovećim hotelima. Napomenuto je da je za proces otpočinjanja i prekidanja, odnosno završetka putovanja neophodno koristiti specifične objekte.

Riječ je o pristaništima, lukama ili turističkim marinama, odnosno pristanima, koji osim što služe za ukraćavanje i iskrćavanje turista koriste i za niz propratnih aktivnosti, kao što su snabdjevanje

plovila gorivom, životnim namirnicama, vodom i svim drugim potrepštinama, neophodnim za normalno funkcionisanje plovnog objekta i života turista i posade na njemu do narednog zaustavljanja. Navedeni razlozi ukazuju na veoma zahtjevne karakteristike, kako po pitanju tehničko-tehnoloških, tako i organizaciono-kadrovskih elemenata u smislu realizacije nautičkog kretanja kao specifične vrste turizma.

Treba takođe objasniti zašto i kako je ugostiteljska usluga komplementarnog karaktera. Razlog leži u tome što ugostiteljska usluga smještaja može biti realizovana i u saobraćajnim sredstvima, kakvi su, pored ostalih i brodovi. Tehničko-tehnološke karakteristike prevoznih sredstava prevashodno su usmjerena na realizaciju usluge prevoza, pa je stoga osnovni razlog korištenja ugostiteljske usluge smještaja u saobraćajnim sredstvima u stvari realizacija usluge prevoza. Potreba za opremanjem saobraćajnih sredstava elementima opreme koji omogućuju pružanja usluge smještaja, hrane, pića i napitaka, uslovljeno je prije svega dužinom relacije na kojoj se određena lica prevoze, pa na osnovu toga i vremenom trajanja putovanja, koje putnici provedu u prevoznom sredstvu. Kako bi im se taj boravak učinio ugodnijim, prijatnijim i kraćim, prevozna sredstva koja saobraćaju na dugim distancama opremljena su tako da omoguće pun komfor korisnicima usluge prevoza. Stoga je usluga smještaja samo komplementarna usluzi prevoza i služi u svrhu poboljšanja osnovne usluge.

Kada je riječ o specifičnostima uslugama nautičkog turizma Crne Gore, treba napomenuti da je Zakon predvidio da se sve vrste usluga obavljaju u objektima koji ispunjavaju propisane minimalne tehničke i sanitarno-higijenske uslove za obavljanje nautičke djelatnosti. Važno je napomenuti da pružanje usluga smještaja u netipičnim prostorno-funkcionalnim uslovima, utiče na specifičnosti u pogledu uređenja i opreme određenih vrsta saobraćajnih sredstava. Radi se o drugačijim standardima u pogledu dimenzija ležaja, površine kabina, elemenata minimalne opremljenosti, koji se razlikuju od standarda koji postoje kada su u pitanju klasični ugostiteljski objekti. Ugostiteljska usluga smještaja u saobraćajnim sredstvima je sve više zastupljena, pa stoga sve više i usavršava u tehničko-tehnološkom i organizaciono-kadrovskom smislu. Komfor, ekskluzivnost, sigurnost, mogućnost pružanja kompletne ugostiteljske usluga ishrane, u uslovima traženja i pronalaženja sve atraktivnijih oblika putovanja i prevazilaženja granice između mobilne i stacionarne faze turističkih kretanja, ostavljaju prostor za dalji razvoj i unaprjeđenje kvaliteta usluga u ovom domenu.

3.1. VRSTE NAUTIČKOG TURIZMA

Pod uticajem ubrzanog razvoja i brzih promjena u tražnji, zadnjih se godina sve više traže posebni oblici nautičkog turizma. U razvitku nautičkog turizma stalno se javljaju novi sadržaji, koji ga obogaćuju i tendencije koje mu mijenjaju tok i strukturu. Klasični nautički turizam iščezava kao dominantna kategorija. Na njegovo mjesto nastupa savremeni nautički turizam, koji u vidu pokreta povratka prirodi, preko vodenih prostranstava, sve više postaje masovni pokret kompleksne i heterogene strukture.

U složenoj i heterogenoj strukturi savremenog nautičkog turizma javlja se čitav niz elemenata drugih vrsta turizma (sportski, izletnički, zdravstveni, ribolovni, kupališni i dr.), koji uslovljavaju

posebne vrste ili oblike nautičko-turističke djelatnosti. Zavisno od činioca ponude i potražnje na pojedinim užim ili širim područjima, mogu se razvijati novi oblici ili vrste nautičkog turizma.

Postoji više kriterijuma po kojima se nautički turizam može podijeliti na određene podvrste. Najrelevantniji su veličina plovila, vlasništvo broda, motiv plovidbe i dr. S obzirom na to dijelimo ih prema veličini plovila (veliki ili brodski nautički turizam, mali nautički turizam), prema vlasništvu plovila (nautički turizam u vlastitom ili klupskom plovilu, nautički turizam u unajmljenom plovilu na određeno vrijeme), prema motivu plovidbe (rekreacijski nautički turizam, sportski nautički turizam, ribolovni nautički turizam), te prema organizaciji plovidbe (nautički turizam individualnog tipa organizacije, nautički turizam grupnog tipa organizacije).

– **„Veliki“ ili brodski nautički turizam**

Veliki ili brodski nautički turizam uglavnom se javlja u vidu: kružnih putovanja i izleta, te pružanja ugostiteljskih usluga: smještaja, prehrane, pića na brodu privezanom uz obalu (hotel) na određeno vrijeme i u određenim okolnostima.

– **„Mali“ nautički turizam**

Svijest o čistoj životnoj sredini, znatno je doprinijela razvitku nautičkog turizma. U okviru nautičkog turizma vrlo važno mjesto zauzima tzv. „mali nautički turizam“. To je sasvim novi tip pomorskog prometa s vrlo složenom morfologijom. Obavlja se u posebnim oblicima nautičkog turizma. „Mali“ nautički turizam danas je prevladavajući oblik nautičkog turizma. Karakterističan je po različitim vrstama manjih plovila kao što su: jedrilice, gliseri, jahte, čamci i druga plovila za zabavu, sport i rekreaciju. Realizuje se u vidu: zabavne navigacije i sportsko-takmičarskog nautičkog turizma.

– **Nautički turizam u iznajmljenim plovilima**

Turista-nautičar, kao potencijalni učesnik, turističko nautičkih kretanja, može se pojaviti u nekoliko oblika ili odnosa i to u: vlastitom plovilu i vlastitom navigacijom, vlastitom plovilu i navigacijom koju prepušta stručno osposobljenoj posadi, iznajmljenom plovilu i vlastitom navigacijom, iznajmljenom plovilu i navigacijom koju prepušta stručno osposobljenoj posadi. U prvom i drugom slučaju, nautičar se javlja kao kupac broda za sebe i svoje potrebe. Upravlja brodom sam ili to povjerava stručnim osobama.

Vlasnici plovila, najčešće u svojstvu pomoraca-amatera, više ili manje uspješno upravljaju brodom. Rjeđe to povjeravaju profesionalnoj posadi. Kada je u pitanju veći brod, zakonskim propisima se reguliše potrebna profesionalna stručnost posade koja se prilagođava veličini broda.⁴²

3.1.1. Luke nautičkog turizma Crne Gore

Luka je saobraćajno čvorište - vodeni i s vodom neposredno povezani kopneni prostor s izgrađenim i neizgrađenim obalama, lukobranima, uređajima, postrojenjima i drugim objektima namijenjenim pristajanju, sidrenju i zaštiti brodova, ukrcaju i iskrcaju putnika i robe, uskladištenju i drugom rukovanju robom, proizvodnji, oplemenjivanju i doradi robe, te ostalim privrednim djelatnostima, koje su sa tim djelatnostima i međusobnoj ekonomskoj, saobraćajnoj

⁴² Luković, T., Gržetić, Z. (2007), *Nautičko turističko tržište u teoriji i praksi Hrvatske i evropskog dijela Mediterana*, Hidrografski institut, Split, str.102.

ili tehnološkoj vezi⁴³. Može se konstatovati da moderna luka sa svojim sadržajima omogućava odvijanje svih aktivnosti koje zahtijevaju savremena tehnologija i ekonomika pomorskog transporta.

Postoje tri luke u Crnoj Gori: Bar, Kotor i Zelenika. Luka Bar je najveća luka u Crnoj Gori. Luka Bar je izuzetno važan saobraćajni centar, jer povezuje Crnu Goru sa cijelim svijetom. Luka Kotor je locirana u Bokokotorskom zalivu i nalazi se u samoj blizini zidina Starog grada Kotora. U toku ljetnje sezone, u Luku Kotor dolazi veliki broj turističkih brodova najpoznatijih kompanija.

Luka Zelenika je takođe locirana u Bokokotorskom zalivu. Na crnogorskom primorju, postoji veliki broj marina, koje su osposobljene da prime čak i veće turističke jahte. Među bolje opremljenim marinama su: Ulcinj, Bar, Budva, Tivat, Kotor, Zelenika i Herceg Novi.

Nemoguće je lučki sistem posmatrati izolovano, samo sa stanovišta karakteristika luka, jer se time dobija jednostrana ocjena stanja i otkriva tek dio problematike. Tu je problematiku neophodno sagledati interdisciplinarno, s aspekta svih korisnika lučkih usluga i svih učesnika u saobraćaju. Tako je moguće stvoriti cjelokupnu sliku o međusobnoj povezanosti i zavisnosti luke, s jedne, i elemenata privrednog sistema koji se koristi lukom, s druge strane. Pri utvrđivanju uloge luke ili lučkog sistema potrebno je sprovesti detaljnu analizu svih relevantnih faktora koji utiču na veličinu i značenje luke ili lučkog sistema u cjelini, primjenjujući sistemski pristup kako bi se osigurao cjelovit pogled na sistem i dobila stvarna međuzavisnost pojava. Značajno je naglasiti da se sa porastom spoljnotrgovinske razmjene povećava i značaj luka za nacionalnu ekonomiju.

3.2. FUNKCIJA MARINA

Pojam marina italijanskog je porijekla, a označava „malu luku“ za prihvatanje rekreacijskih plovila. Marina, kao moderan lučki objekt za prihvatanje sportskih i rekreacijskih plovila, prvi put se u stručnoj literaturi spominje (opisuje) 1928. godine. Prema američkoj „Nacionalnom udruženju proizvođača motora i brodova“ (National Association of Engine and Boat Manufacturers Incorporated of America) „marina je mjesto gdje jedriličari mogu plovilo prikladno usidriti, porinuti u more, popravljati, opskrbiti gorivom i drugim brodskim potrebštinama, imati topli tuš, objedovati na obali i biti na dohvatanje trgovinskoj, komunikacijskoj i prometnoj infrastrukturi“. Dakle, marina preuzima i objedinjuje sve nautičko-turističke usluge i sadržaje od gradnje, porinuća i popravka broda, do opskrbe nautičara rezervnim dijelovima, gorivom i hranom.

Do pojave marina te usluge i sadržaje su nudila brodogradilišta, luke za javni promet i trgovine. U savremenoj marini broj sadržaja i usluga koje se nude nautičko-turističkom tržištu, proširen je do te mjere da predstavlja krajnji domet nautičko-turističke prirode.

Prema tome, marina je posebna vrsta luke nautičkog turizma, koja u posebno uređenom i opremljenom vodenom i kopnenom prostoru i objektima, osim usluga veza i smještaja plovila, nudi brojne druge pomoćne i dodatne sadržaje i usluge koje su u stanju zadovoljiti pribirljive

⁴³ Dundović, Č. (2003), *Pomorski sustav i pomorska politika*, Pomorski fakultet u Rijeci, Rijeka, str.11.

zahtjeve i želje savremene nautičko-turističke potražnje. Marina je temeljna i najpoznatija vrsta luke nautičkog turizma. Za razliku od drugih nautičkih luka (sidrišta, privezišta i suhe marine), koje nude samo usluge veza i smještaja plovila na posebno uređenom prostoru, marine još nude čitav skup drugih sadržaja i usluga kojima se povećava zadovoljstvo gostiju, produžuje turistička sezona, povećava nautičko-turistička potrošnja i obogaćuje sveukupna nautičko-turistička ponuda. S obzirom na glavne osobine ili karakteristike koje posjeduju pojedine marine, mogu se razvrstati na odgovarajuće vrste. Kao kriterijum za razvrstavanje najčešće se u praksi koristi: položaj akvatorija u odnosu na kopno, tip izgradnje, nivo opremljenosti, vlasništvo, lokacija i veličina marine. S obzirom na položaj akvatorija u odnosu na kopneno okruženje, postoje četiri temeljna tipa marina i to: otvoreni, polu-uvučeni, uvučeni i potpuno uvučeni tip marine. Svaki od ovih tipova prilagođava se okolnom terenu i uslovimama izgradnje. Prema tipu izgradnje i nivou opremljenosti, razlikuje se američki i evropski tip marine.

Američki tip marine karakterističan je po jednostavnoj (i standardnoj), kvalitetnoj i relativno jeftinoj izgradnji, funkcionalnom razmještaju sadržaja, dobroj opremljenosti i efikasnoj organizaciji poslovanja. Za razliku od američkog tipa marine, marine evropskog tipa u arhitektonskom smislu nemaju jedinstveni tip izgradnje, slabije su opremljene i u prosjeku imaju manji kapacitet od američkih. Zavisno od područja gdje su izgrađene, razlikuju se i stilovi izgradnje, koji mogu biti piramidalni, stepenasti, ambijentalni i visoki. Prema vlasništvu marina može biti: privatna, komunalna i javna. U odnosu na lokaciju marina može biti: morska, jezerska, riječna i kanalska.

Veličina marine u svezi je s nizom činioca kao što su lokacija, karakteristike terena, politika lokalnih vlasti, zahtjev tržišta, finansijske mogućnosti poduzetnika i sl. Tako, veličina marine varira od nekoliko desetaka vezova u maloj prirodnoj uvali, gdje se mogu nabaviti nužne stvari potrebne za život u obližnjem selu, do velikih marina s nekoliko tisuća vezova smještenih na prostranom akvatoriju i na kopnu izgrađenim brojnim klubovima, apartmanima, hotelima, parkovima, servisima, trgovinama, kockarnicama, sportskim dvoranama i raznim drugim sadržajima.

U Evropi najčešće se grade marine kapaciteta između 300 i 500 vezova. Za Ameriku su karakteristične marine iznad 1000 vezova. Prema tome, veličina marine je relativan pojam jer je pojam veličine u svezi s područjem na kojem je smještena. Zato, nema stroge podjele marina koja bi se temeljila na broju vezova. Tako npr., marina „Punat“ koja ima kapacitet od 800 vezova, smatra se velikom marinom za naš pojam veličine, a marina istog kapaciteta, recimo na Floridi bila bi srednje veličine.⁴⁴

Uloga marina u razvitku nautičkog turizma je presudna. One imaju mnogostruku društveno-ekonomsku funkciju i predstavljaju ne samo bitni, već i ograničavajući činioc razvitka nautičkog turizma. Naime, lakše je a često i jeftinije kupiti brod, nego osigurati za njega odgovarajući vez. Za izgradnju veza potrebno je naći prikladan prostor i potrošiti znatno više vremena, a često i novaca, nego za proizvodnju plovila. Zato je svugdje u svijetu, dinamičniji rast broja plovila, nego broja vezova. Uprkos činjenici da je trošak veza u marini, u odnosu na druge oblike smještaja plovila (prirodna uvala, sidrište, privezište i sl.), relativno visok, vlasnici plovila radije koriste usluge marine, jer pri tom ostvaruju dodatna zadovoljstva (sportski, rekreacijski i sl.

⁴⁴ Dulčić, A. (2002), *Nautički turizam i upravljanje lukom nautičkog turizma*, Ekokom, Split, str.69.

sadržaji i usluge) i skrivene uštede. Vlasnik plovila može koristiti raspoložive klupske prostorije, tuševе, navoze, sportske dvorane, te druge sadržaje i usluge koje mu obogaćuju turistički boravak i povećavaju zadovoljstvo. Osim toga, prednost korištenja marine ogleda se i u činjenici, što vlasnik plovila nema potrebu često izvlačiti plovilo iz vode na kopno, pa tako produžuju vrijeme plovidbe. Uz to, ima i besplatno parkiranje automobila, ostvaruje uštede na izdacima za smještaj (spava na brodu), ima nižu premiju za osiguranje plovila, a manja je i vjerovatnoća oštećenja plovila.

Kako se poslovanje marine zbiva u uslovima složenog djelovanja raznih organizacijskih, tehničkih, tržišnih, društvenih i drugih činioca, njen uspjeh poslovanja ostvaruje se kao kompleksan rezultat djelovanja svih tih činioca. Za ekonomsku uspješnost poslovanja marine posebno su značajna ova pitanja:

1. jesu li usluge koje se nude u marini u kvalitetnom i kvantitativnom smislu prihvatljive za stvarne i potencijalne kupce
2. zadovoljava li odnos između vrijednosti ulaganja u proces proizvodnje (tj. troškova) i vrijednosti usluga koje se realizuju (tj. prihoda)
3. jesu li sredstva marine iskorišćena tako da je poslovanjem osigurana naknada za utrošena sredstava, plaće radnicima, dividende vlasnicima kapitala i pokriva sve druge troškove i obaveze.⁴⁵

Ekonomično i rentabilno poslovanje marine je najdelikatniji i najodgovorniji zadatak njenog menadžmenta. Upustiti se u biznis s marinom samo zato što netko voli jedrenje, ravno je tome, da postane stočar, smo zao, jer voli životinje. „idealni odnos prema tom poslu bio bi: 80% poslovne oštromnosti i napornog rada, 10% ljubavi prema brodovima i 10% kockarskog instinkta“.

Čitava problematika ekonomičnog i rentabilnog poslovanja može se do kraja pojednostaviti i svesti na sljedeće: ostvarene rashode (troškove) podmiriti iz ostvarenih prihoda i pri tom ostvariti što veću razliku između tih veličina, tj. dobitak.

Svako preduzeće, pa i marine utvrđuju rezultat poslovanja za pojedina vremenska razdoblja, a obavezno za svaku godinu. U tu svrhu treba izraditi „račun dobiti ili gubitka“ kojim se za obračunsko razdoblje utvrđuju.

- Prihodi,
- Troškovi, odnosno rashodi, i
- Poslovni rezultat.⁴⁶

Pod ukupnim prihodom smatra se ukupna vrijednost proizvoda i usluga koje je neko preduzeće proizvelo i prodalo u određenom razdoblju. Osim prihoda od prodaje usluga veza, kao temeljnog izvora prihoda, marina ostvaruje još prihode od: zimskog skladištenja plovila, servisa plovila, iznajmljivanja plovila, te prodaje ugostiteljskih usluga, rezervnih dijelova, boja, lakova,

⁴⁵ Grubačić, A. (2003), *Globalizacija nepristajanja*, Svetovi, Novi Sad, str.321.

⁴⁶ Šamanović, J. (2002), *Nautički turizam i menadžment marina*,: Visoka pomorska škola, Split, str.118.

sportskih rekvizita, prehrambenih, higijenskih proizvoda i drugih potrepština. Uz pružanje usluga veza, na uspjeh poslovanja marine, bitno utječe prodaja raznih dodatnih usluga.

Prema rezultatu istraživanja vršenom na uzroku od 190 marina smještenih na različitim dijelovima SAD-a i Velikoj Britaniji, pretežni dio od ukupnih prihoda ostvaruje se u pomoćnim djelatnostima marine. U hrvatskim marinama to nije slučaj, što se nepovoljno odražava na njihov poslovni rezultat. Iz tablice se vidi da se u američkim i britanskim marinama ostvaruje samo jedna trećina ukupnog prihoda od usluga veza i skladištenja, a ostali dio prihoda od tzv. Pomoćnih i dopunskih usluga.

Za razliku od toga, u hrvatskim marinama ostvaruje se više od tri četvrtine ukupnog prihoda od prodaje usluga veza, a minimalni dio od sporednih i dodatnih usluga. To je odraz siromašne nautičko-turističke ponude u našim marinama. Takva politika ima višestruke negativne učinke. Smanjuje prihod, uslovljava slabo iskorištenje kapaciteta i negativno utiče na poslovni rezultat i konkurentsku sposobnost marine na nautičko-turističkom tržištu.

Od troškova (rashoda) zavisi ne samo profit svakog poduzeća (marine), već su i bitan instrument poslovne politike. Na temelju proračuna troškova donese se gotovo sve bitne poslovne odluke preduzeća, pa tako troškovi predstavljaju bitan aspekt managerske ekonomije.⁴⁷

3.2.1. Izgradnja marina

Da bi se pristupilo izgradnji marine za nautički turizam, potrebno je realizovati sveobuhvatne, utemeljene, pripremne radnje:

- Prostorno planiranje i izbor lokacije za izgradnju marine,
- Vrednovanje i optimizacija lokacije za izgradnju,
- Programiranje,
- Projektovanje.

Prostorno planiranje i izbor lokacije za izgradnju marine – kriterijumi koji se razmatraju

- Urbanistički planovi,
- Karakteristike prostora,
- Karakteristike prostora,
- Akvatorij marina,
- Akvatorij marina,
- Blizina afirmisanih turističkih centara,
- Razvijenost javnog saobraćaja,
- Postojanje komunalne infrastrukture,
- Mogućnost izgradnje infrastrukture,
- Blizina remontnih zavoda,
- Uticaj planirane marine na životnu sredinu.

Vrednovanje i optimizacija lokacije za izgradnju marine:

- Preciznu formulaciju problema,
- Generisanje realnih alternativa,

⁴⁷ ibid.

- Definisane ciljeva i kriterijuma,
- Izbor metode vrednovanja i postupaka za kvantifikaciju vrijednosti parcijalnih kriterijuma,
- Utvrđivanje "vrijednosti" alternativa,
- Izbor najprihvatljivije alternative,
- Analiza osetljivosti i rizika.⁴⁸

3.3. JAHTE I MEGAJAHTE

Jahte se prema izgledu, načinu plovidbe i veličini dijele na nekoliko vrsta. Jedna od najpopularnijih vrsta jahti su jedrilice svih veličina i oblika. Sam naziv jedrilica govori da ova vrsta jahti kao pogon koristi jedra pričvršćena najjarbole, koja kad su podignuta i zategnuta, pod naletom vjetrova pogone ovo plovilo. Jedrilice osim ovog pogona najčešće imaju i motorni pogon. Jedrilice se razlikuju po obliku pa tako postoje jednotrupne jedrilice, katamarani, trimarani itd. Izrađene su od plastike, drva ili metala a dužina im varira od 6 pa do 30 metara.

Druga jako popularna vrsta jahti su motorne jahte koje kao pogon koriste isključivo snagu svojih motora. Ove jahte su kao i jedrilice izrađene od metala, plastike ali i drva a dužina im iznosi od 9 do 30 metara. Gotovo sve jahte su opremljene najsuvremenijim sredstvima za navigaciju bez kojih bi plovidba bila gotovo nezamisliva, pa tako u opremu spadaju kompas, satelitski sustav za pozicioniranje, radar itd. U obaveznu opremu spadaju i čamci za spašavanje koji su opremljeni sredstvima za preživljavanje na moru u slučaju havarije.

Jahte su obično uređene prema odgovarajućim standardima, ali često i prema željama samog vlasnika. Unutrašnjost jahte može biti mala i skućena, ali i vrlo prostrana, ovisno o njevoj veličini. Sve veće jahte imaju salone, spavaće sobe za vlasnika, goste i posadu, kuhinju, WC sa kupatilima itd.

Slika 3. Izgled savremene jahte

Izvor: <http://superyachts.agent4stars.com/aviation/genesi-45m-hybrid-yacht-with-beachclub-for-sale/> (01.06.2017.)

⁴⁸ Grubačić, A. (2003), *Globalizacija nepristajanja*, Svetovi, Novi Sad, str.51.

U proteklom desetljeću luksuzne i mega jahte bilježe veliki porast popularnosti a danas ih, osim na Karibima, ima najviše upravo na Mediteranu. Zbog sve većeg interesa za ovu vrstu plovila, povećao se i broj proizvođača i trgovačkih predstavnika iznajmljivača, poput naše firme.

U protekloj deceniji luksuzne i mega jahte bilježe veliki porast popularnosti a danas ih, osim na Karibima, ima najviše upravo na Mediteranu.

Kaiser Yachting u svojoj ponudi ima luksuzne jahte za individualna krstarenja s vlastitom posadom kako biste mogli uživati u svojem odmoru a da ne morate voditi brigu o kuhanju, čišćenju ili drugima dnevnim poslovima.

Luksuzne jahte danas imaju mnogo proizvođača i trgovačkih predstavnika iznajmljivača,, dok se na samom vrhu popisa proizvođača jahti u Evropi nalaze brendovi kao Ferretti, Azimut, AzimutBenetti, Sunseeker ili, recimo, Lürssen. Inače, danas sve jahte duljine preko 30 metara (100 ft) s profesionalnom opremom nose naziv luksuzne ili super jahte, a sam termin luksuzne ili mega jahte pojavio se još početkom 20 st., kada su imućniji slojevi društva ovakva skupocjena plovila počeli proizvoditi za lične potrebe. Luksuzne ili mega jahte nemaju svoje pristanište pa se njihovi vlasnici moraju registrirati u pristanište države pod čijom zastavom plove. Velike se jahte obično zadržavaju u pristaništu onoliko koliko je potrebno da ih posada održava, i dok čekaju da vlasnik ili gosti stignu, a nakon toga uvijek slijedi kraće putovanje.

Slika 4. Izgled savremene megajahte

Izvor: <http://list25.com/25-most-expensive-yachts-ever-built/5/> (01.06.2017.)

Mega jahte ljeti i zimi prave krug (između Mediterana i Kariba), a najpoznatije destinacije na Mediteranu su Porto Fino, Porto Cervo, Cannes, Antibes, St. Tropez i Monte Carlo. Kad je riječ o izložbama, glavna luka na Karibima Antigua ima ih početkom zimske sezone, dok se u Francuskoj jedna od najpoznatijih izložbi na Mediteranu, ona u Antibesu, održava u aprilu. Iako su danas najbrojnije upravo mega jahte, ima sve više jahti većih od 328 stopa, tzv. giga jahti, za koje se može reći da predstavljaju sigurno najekstravagantniju 'nišu' među luksuznim jahtama, obzirom da mnoge imaju unutrašnje bazene, male podmornice, ili, recimo, sletišta za helikoptere.

3.4. JEDRILICE I ČAMCI

Jedrilica je brodić koji se dijelom ili potpuno pokreće jedrima. Pojam obuhvata različite brodiće, od daske za jedrenje pa sve do većih jedrilica koje nemaju karakteristike jedrenjaka. Razlika u veličini nije strogo određena i ono što određuje jedrenjak, jedrilicu ili manje plovilo (poput daske za jedrenje) je različito u različitim dijelovima svijeta. Svaka jedrilica (osim daske za jedrenje) se sastoji od trupa, jednog ili više jarbola i jedrilja. Jarboli (uključujući bum) i jedrilje (uključujući i svu opremu na njima) zajedno se nazivaju "snast", a čelična uža i konopi (leta, pripone i zaputke) koji učvršćuju jarbole nazivaju se "oputa" (oputo, puta, puto). Najveći broj jedrilica ima samo jedan jarbol te glavno jedro (en. *mainsail*) i prednje jedro (en. *headsail*).

Trenutno postoji veliki broj različitih vrsta jedrilica. Osim po veličini, jedrilice se mogu razlikovati po konstrukciji trupa (jednotrupne, katamarane, trimarane), vrsti kobilice (puna, peraja, krilo, pomična i sl.), namjeni (sportska, regatna, za kružna putovanja), broju i izgledu jarbola i rasporedu jedara itd. Pravila plovidbe regulisana su zakonom pod nazivom "međunarodni propisi za sprečavanje sudara na moru" i odnose se na sve vrste plovni objekata. Osnovno pravilo kaže da brodovi sa motorom ustupaju pravo prolaza brodovima sa jedrima, ali je u praksi sigurnije da jedriličari izbegavaju motornjake. Pravilo prvenstva kaže da svi brodovi moraju izbegavati ometanje većeg; u uskom prolazu brodovi se moraju držati desne strane.

Pored ovih pravila postoje i pravila samo za plovidbu jedrilica, kao i regatna pravila za takmičare. Osnovna pravila koja treba znati kod mogućeg sudara su:

- ako niste sigurni ko ima pravo prvenstva zaobiđite drugu jedrilicu po krmu a ne po pramcu;
- jedrilica koja plovi po levom boku (kada vetar duva preko levog boka jedrilice a bum se nalazi na desnom boku) mora se ukloniti jedrilici koja plovi po desnom boku i ima lijevi bum.
- ako obije jedrilice plove po istom boku tada se ona u privetrini (strana odakle dolazi vjetar) mora ukloniti jedrilici u zavetrini;
- ako obije jedrilice plove po istom boku onda ona koja pretiče mora izbegavati sporiju.
- Jedrilica koja izvodi manevar (leta, kruži) mora izbegavati, odnosno ne sme ometati jedrilicu koja jedri po kursu.
- Jedrilica koja plovi mora izbegavati usidrenu ili neupravljivu jedrilicu.
- Jedrilica mora izbegavati velike brodove u lukama i kanalima.
-

Čamac je manji plovni objekt koritastog oblika koji služi za prevoz ljudi i tereta rijekama, jezerima ili drugim unutrašnjim vodenim površinama. Čamac se može pokretati veslima, manjim jedrom, a često i vanbrodskim motorom. U takmičarskom veslanju koriste se specifični čamci, zavisno od veslačke discipline. Čamci su specifične građe, nekad građeni od drveta u novije vrijeme uglavnom od različitih umjetničkih materijala. Veslački čamac se sastoji od trupa čamca i metalnih izbočnika koji pridržavaju veslo. U samom čamcu i na njemu nalazi se cijeli niz manjih dijelova, kao što su nogari (uporište za noge veslača), pokretno sjedište ili rol, šine po kojima se kreće pokretno sjedište, kormilo, kobilica, i drugi dijelovi. Za svaku pojedinu veslačku disciplinu postoje odgovarajući natjecateljski čamci čije su tehničke karakteristike (prije svih težina), odeđene pravilnicima o takmičenju međunarodne veslačke federacije FISA.

Kajak je modelirani čamac najčešće zatvorenog tipa u kom veslač ili više njih koristi veslo s dvije lopatice. Kajak potiče od Eskima koji ga koriste za lov, ribolov i prevoz morem. Danas postoje brojne izvedbe kajaka: od onih sportskih, npr. za discipline kao što su kajak na mirnim vodama, kajak na divljim vodama, pa do rekreativnih izvedbi za vožnju rijekama, jezerima ili morima.

Kanu je čamac u kom veslač (ili više njih) koristi veslo s jednom lopaticom. Iako u osnovi građom može podsjećati na kajak, u pravilu kanu nema zatvoreno nadgrađe, ima izraženiju vedenu liniju te viši i oštrije pramac i krmu u odnosu na kajak. Kanu se koristiti u sportske namjene na mirnim i divljim vodama ali sa sportskim plovilima, a turistički kanui za rekreaciju na isto takovim vodama. Sportski čamci sada više i ne sliče pravim kanuima jer se radi o plovilima od kojih se traži jedino brzina i neupotrebljivi su za druge namjene. Kanu je izvorno transportno plovilo kanadskih indijanaca. Slična plovila, po dizajnu, koriste se i danas za turizam i rekreaciju.

3.5. KRUZERI

Brod za krstarenje (ponekad i *Kruzer*) putnički je brod, čija namjena nije prevoz osoba od jedne do druge luke odredišta, nego je namijenjen za uživanje u putovanju i sadržajima na brodu (krstarenje). Brod za krstarenje pristaje na svojem putu u lukama nekoliko zanimljivih turističkih destinacija u određenom razdoblju. Danas je krstarenje postalo značajnim dijelom turističke industrije.

Brodovi za krstarenje mogu se klasifikovati na temelju područja njihove namjene na morska i riječna plovila. Postoje različiti načini za kategoriziranje plovila. Dije se prema veličini, poslovnim modelu i uobičajenom načinu života gostiju. Ovisno o interesima, starosnoj dobi i financijskim mogućnostima gostiju brodovi mogu biti namijenjeni za luksuzni ugođaj, avanture, obrazovanje, kulturu, zabavu, športske aktivnosti, wellness ili rekreaciju. Veličina broda, oprema i posada na brodu je prilagođena ciljnoj skupini turista.

Slika 5. Prikaz modernog broda za kružna putovanja

Izvor: <http://www.shipprofiles.com/category/cruise-ships/page/6/> (pristup: 01.06.2017.)

4. UTICAJ GLOBALIZACIJE NA NAUTIČKI TURIZAM CRNE GORE

Jedrenje i turizam, koji su već davno u svijetu prepoznati kao dobitna kombinacija kroz spoj uživanja i profita, su od nedavno u Crnoj Gori počeli da dobijaju zaslužno mjesto. Jedna od regata sa najdužom tradicijom ne samo u Crnoj Gori nego i mnogo šire je regata Memorijala Jugola Grakalića započeta još od osnivanja jedriličarskog kluba Jegole Grakalić 1949. godine. Nautički turizam zauzima značajno mjesto, kao i da se u svim mediteranskim zemljama u zadnjih nekoliko godina bilježi rast broja turista koji se opredjeljuju za ovaj vid turizma. Crna Gora se pozicionirala kao turistička destinacija, koja uz veliko prirodno bogatstvo i značajno kulturno-istorijsko nasljeđe može da postane lider u ovom vidu turizma. Nautički turizam predstavlja još jedan dio slagalice u realizovanju strategije razvoja turizma Crne Gore i crnogorske turističke ponude. Nasa zemlja je u evidentno boljoj poziciji od zemalja iz okruženja i Evrope uopšte, jer svi pokazatelji upućuju da će ovogodišnja posjeta biti na nivou prošle godine.⁴⁹

Bar je veza Crne Gore sa svijetom, jer je granična opština, koja je Jadranskim morem vezana sa Italijom. Tokom cijele godine, postoji redovna linija na relaciji Bar - Bari - Bar i Bar-Ankona-Bar. Na obje linije plove trajekti Sv. Stefan i kompanije Montenegro Lines. Marina se prostire na 55.000 kvadratnih metara, od čega 4.000 m² na suvom, a raspolaze sa 528 vezova u moru podjeljenih u 11 sekcija. Samo pojedine sekcije raspolazu priključcima za vodu i struju, a pored vezova, marina obezbjeđuje i druge usluge, kao što su pranje, poliranje i muring. Iako u povooju, nautički turizam sve više postaje prioritet daljeg razvoja turizma u Budvi, a najave izgradnje kompleksa od svijetle luksuzne marine, jedna pored Starog grada i druge na ostrvu Sveti Nikola, za sada su prijekti koji su ostali "mrtvo slovo na papiru". odnosno lijepe kompjuterske animacije. U Baru tradicionalno najveću pažnju privlače mega jahte koje ovdje tankuju gorivo, a potom nastavljaju krstarnje Mediteranom. Dugoj listi najprestiznijih svjetskih jahti koje su uslikane fotoaparatom sa barske rive nedavno se priključila "ousn viktori". Ova 75 m duga mega jahta pod zastavom Kajmanskih ostrva, zvanično na 56. om mjestu top liste najvećih svjetskih jahti, najveći je najeksluzivniji brod koji je u poslednjih 18 mjeseci pristigao u Bar. Porto Montenegro je lukuzna marina za jahte smeštena u Tivtu i predstavlja jednu od najeksluzivnijih marina na celoj Jadranskoj obali. U kompleksu Porto Montenegro se nalazi marina (za jahte od 12 do 150 metara dužine, 184 veza), rezidencije i poslovni prostori.⁵⁰

Porto Montenegro je naselje oko marine i matična luka za jahte, koji su osmišljeni tako da zadovoljavaju potrebe svih jahti, njihovih vlasnika, gostiju i posade, sa dodatnom infrastrukturom za najveće jahte. Na samoj obali mora i sa arhitekturom koja odražava arhitekturu Kotora i Perasta, još iz doba Venecijanske republike, Porto Montenegro predstavlja zanimljivu kombinaciju tradicionalnog, arhaičnog i ultramodernog. Smješten u zaklonjenom Bokotorskom zalivu koji se nalazi pod zaštitom UNESCO-a na mjestu negdašnjeg Austrougarskog mornaričkog remontnog zavoda.

Trenutni kapacitet marine je 185 vezova sa pratećom infrastrukturom i Yacht Assist tim zadužen za pružanje najrazličitijih usluga i informacija korisnicima marine, od rešavanja problema

⁴⁹ ibid.

⁵⁰ <http://www.portomontenegro.com/me/> (pristup: 23.05.2017.)

eventualnih kvarova pa do organizovanja izleta. Od 2010.godine Porto Montenegro je stekao status graničnog prelaza tako da se čitava carinska procedura može obaviti u marini, a klijentima je u svakom trenutku na raspolaganju i mogućnost snabdijevanja gorivom, koje je oslobođeno svih dažbina. U Porto Montenegro osim pored velikog broja radnji nautičke opreme, brokerskih agencija, butika, beauty i frizerskih salona postoji i prostor za rekreaciju sa teretanom, pilates i yoga studijom, kao i teniskim i skvoš terenima, kuglanom. Yachting klub Porto Montenegro organizuje regate, časove veslanja, trke motornih čamaca, časove pravljenja drvenih čamaca i slične događaje.

Pristup Porto Montenegro je izuzetno jednostavan jer se u blizini nalaze čak tri međunarodna aerodroma. Najbliži, Aerodrom Tivat, udaljen je samo nekoliko minuta vožnje od Porto Montenegra. Osim marine, naselje Porto Montenegro obuhvata i prostrane apartmane na samoj obali mora, restorane i kafiće sa dobrim provodom, kao i veliki izbor kulturnih aktivnosti i događaja preko cijele godine. Prelep pogled na Bokokotorski zaliv obuhvata i neke od najgrandioznijih i najelegantnijih jahti koje plove svjetskim morima. Svaki objekat ima obezbeđen parking prostor dovoljne veličine da podmiri svakodnevne potrebe posetilaca.

Fascinantan je podatak da je kroz Porto Montenegro prodefilovalo nekoliko stotina hiljada turista koji su boravili u Tivtu, ali i drugim mjestima crnogorskog primorja i koji su bar na nekoliko sati boravili u ovom nautičko-turističkom kompleksu, vođeni novim sloganom „*ako nisi posetio Porto, nisi ni bio na crnogorskoj obali*“. Vlasnika skupocjenih jahti i drugih plovila koji su bili privezani uz gatove ove marine također nije nedostajalo, a posebno je atraktivna bila višednevna poseta ruskog milijardera i vlasnika londonskog fudbalskog kluba „Čelsi“, Romana Abramoviča, usidren u luci sa svojom megajahtom „Eclipse“, koja sa svojom dužinom od 163 metra slovi za najveći privatni brod na svetu. Za ljubitelje statistike valja reći da je pored apsolutnog rekordera, pomenute megajahte „Eclipse“, samo u prva tri mjeseca protekle ljetnje sezone u Porto Montenegro uplovilo još 744 jahte (najviše u julu – njih 342), 170 megajahti, od čega su 82 bile dužine do 40 metara. Do 50 metara bile su duge 44 jahte, 24 ih je bilo do 60 metara, a 14 su bile dugačke do 70 metara.

Kompanija Adriatic Marinas, nakon Kana i Soutempton, predstavila je projekat Porto Montenegro i na Sajmu nautike u Monaku, MYS, od 24. do 27. septembra. Monaco Yacht Show MYS krajem septembra tradicionalno okuplja najpoznatija brodogradilišta, brokerske kuće, dobavljače nautičke opreme, kao i sam vrh jahting dizajna i bogatu klijentelu i vlasnike luksuznih plovila. Ove godine su predstavljene brojne jahting kompanije, kao i više od 150 superjahti, a stručni tim Porto Montenegra je i na ovoj manifestaciji predstavio najnoviju ponudu tivatske marine, koja uključuje i mogućnost vezivanja jahti i do rekordnih 180 metara dužine”, saopšteno je iz Porto Montenegra. Sajmovi nautike su, zbog svojih pratećih sadržaja, panela, zabava, konferencija i sastanaka, odličan način da se Porto Montenegro, ali i čitava Crna Gora, predstavi i pozicionira kao atraktivna jahting destinacija, jer su posjetioci i učesnici ovih manifestacija najznačajniji “igrači” u nautičkom biznisu širom svijeta.

4.1. SWOT ANALIZA NAUČIČKO-TURISTIČKE PONUDE CRNE GORE

Trenutna situacija se brzo mijenja i prilike na tržištu se mogu u sekundi promijeniti. U kontekstu vremena, snage i slabosti predstavljaju sadašnjost temeljenu na prošlosti, dok prilike i prijetnje predstavljaju budućnost temeljenu na prošlosti i sadašnjosti.⁵¹

Izrada SWOT analize nije jednostavna i zahtjeva ozbiljan pristup. Potrebno je izraditi tabelu u koju se potom smještaju snage, slabosti, prilike i prijetnje.⁵²

Prednosti

- prirodne ljepote, čisto more,
- povoljna klimatska obilježja,
- prirodne atrakcije,
- biološka raznolikost,
- ekološki očuvan krajolik i podmorje,
- neizgrađenost obale,
- lična sigurnost i sigurnost plovidbe,
- geografski položaj (blizina emitivnih tržišta),
- prometna povezanost/dostupnost,
- prateća turistička infrastruktura (uslužne djelatnosti),
- tradicija u turističkoj djelatnosti,
- gostoljubivost,
- kvalifikovani mladi kadrovi,
- nautička infrastruktura (luke nautičkog turizma),
- pomorska tradicija,
- visokoškolsko obrazovanje za pomorstvo i turizam,
- mogućnost proširenja postojećih luka,
- prostorne mogućnosti za izgradnju novih luka nautičkog turizma.

Nedostaci

- nedovoljan kapacitet luka nautičkog turizma- nedovoljan broj vezova, (osim luksuzne Porto Montenegro),
- nedostatak vezova za veće jahte,
- sadržaj ponude u marinama i nivo usluge,
- nivo tehničke usluge u marinama,
- izražena sezonalnost potražnje,
- sadržaj ponude destinacije i kvaliteta usluga,
- neodgovarajuće zbrinjavanje otpada,
- nedovoljna edukovanost,
- nedostatak obrazovnih/strukovnih institucija,
- neusklađenost zakonskih propisa,
- administrativne prepreke,

⁵¹ ibid.

⁵² SMH-IS Hrvatska. (2012), *SWOT Analiza*, Industrijski sindikat, Zagreb, str.5.

- neodgovarajuća kategorizacija lukanautičkog turizma.

Prilike

- Proces integracije u EU,
- otvaranje jedinstvenog tržišta,
- rast potražnje u turizmu u svijetu, pa tako i u nautičkom (rast potražnje za vezovima),
- trendovi u turizmu (bliske destinacije, lako dostupne, sigurne, zaštićena priroda, visoki zdravstveni standardi),
- Crna Gora postaje sve popularnija turistička destinacija,
- otvaranje novih tržišta,
- daljnje unapređenje prometne dostupnosti (izgradnja prometne infrastrukture, niskobudžetne zrakoplovne kompanije itd.),
- donošenje razvojne strategije nautičkog turizma,
- klimatski uslovi povoljni za značajno proširenje sezone,
- očekivana stabilnost u regiji,
- razvoj domaće male brodogradnje,
- razvoj ekoturizma.

Prijetnje

- zagađenje sredine,
- preizgrađenost obale,
- nedovoljno razvijena svijest o potrebi zaštite i očuvanja biodiverziteta,
- neodgovarajuća zakonska, planska i ostala regulativa,
- politička nestabilnost regije,
- pojava novih zaraznih bolesti,
- poremećaji na emitivnim tržištima,
- neodgovarajuća privatizacija.

Globalizacija je uticala na nautički turizam Crne Gore, i to u velikoj mjeri. Kao što je gore navedeno, postoje i pozitivni i negativni aspekti. Istakla bih pozitivnu stranu globalizacijskog uticaja kroz prostorne mogućnosti za izgradnju novih luka nautičkog turizma, otvaranje novih tržišta, te daljnje unapređenje prometne dostupnosti naše zemlje.

4.2. MOGUĆI PRAVCI DALJEG RAZVOJA NAUTIČKOG TURIZMA CRNE GORE

Razvoj nautičkog turizma može značajno unaprijediti konkurentsku sposobnost Crne Gore kao destinacija nautičkog turizma na regionalnom i globalnom turističkom tržištu. U Crnoj Gori se očekuje da nautički turizam makar djelimično zamijeni nekadašnju uspješnu pomorsku djelatnost koja je decenijama bila prioritetna u razvojnom pogledu. Smatra se da su prirodni potencijali Crne Gore idelani za razvoj nautičkog turizma, koji prema ostvarenim prihodima svuda u svijetu predstavlja unosan oblik turizma. Mišljenja o korisnosti razvoja nautičkog turizma na ovim prostorima ističu pozitivne efekte, od kojih su najvažniji prihod od lučkih taksi, naknada i usluga, kao i prihod od potrošnje posjetilaca u destinaciji. Crna Gora je dominantno receptivna zemlja u nautičkom turizmu. Ona je pozicionirala nautički turizam po uzoru na susjedne pomorske države Hrvatsku i Italiju, kao djelatnost od strategijskog interesa.

Mogući pravci daljeg razvoja nautičkog turizma Crne Gore:

- iznajmljivanje prostora uz uređenu i, djelomično ili potpuno, zaštićenu obalu (vez) za smještaj plovnih objekata i turista nautičara koji borave na njima,
- iznajmljivanje plovnih objekata za odmor i rekreaciju (charter, crusing i sl.),
- prihvat, čuvanje i održavanje plovnih objekata na vezu u moru suvom vezu,
- usluge opremanja nautičara (vodom, gorivom, namirnicama, rezervnim dijelovima, opremom i sl.),
- uređenje i pripremanje plovnih objekata,
- davanje različitih informacija nautičarima (vremenska prognoza, nautički vodiči i sl.),
- škole jedrenja, obuke za skutere i vodiče čamaca,
- omogućavanje službe spašavanja i pružanja hitne medicinske pomoći,
- druge usluge za potrebe nautičkog turizma.

Prema najnovijim istraživanjima iz oblasti nautičkog turizma, postoji sve veća potreba, kako u Crnoj Gori tako i na Jadranu, za sprovođenjem odgovarajuće ekološke politike, poboljšanjem lučkog servisa i kvaliteta proizvoda, unaprijeđenjem infrastrukture, kao i povećanjem konkurentnosti na tržištu nautičkog turizma putem osavremenjavanja opšte marketing strategije na državnom nivou. Posmatrano u tom pravcu, potrebna je dodatna promocija Crne Gore kako bi se intenzivirao broj turista koji dolaze kako kruzerima tako i privatnim jahtama. Potrebno je takođe intenzivirati i pograničnu saradnju između Crne Gore i ostalih zemalja Jadrana. Ostvarivanjem zajedničke saradnje među primorskim zemljama na Jadranu došlo bi se do povećanja stepena prepoznatljivosti na svjetskom nivou kako bi mogla biti prezentovana i na udaljenim tržištima kao što su Kinesko i Američko. Posmatrano na mikro nivou neophodna je bolja povezanost i brža razmjena informacija između lokalnih zajednica u Crnoj Gori, turističkih organizacija sa nacionalnom turističkom organizacijom i dvih direktnih ili indirektnih učesnika u turističkoj ponudi Crne Gore.⁵³

⁵³ <https://antenam.net/ekonomija/43030-crna-gora-ima-potencijala-za-razvoj-nautickog-turizma-potrebno-vise-promocije> (pristup: 28.06.2017.)

Navedeni aspekti upućuju na nužnost postojanja adekvatnih sadržaja u marinama za održavanje i servisiranje plovila. Osim kvantitativnih, treba analizirati i kvalitativna obilježja nautičkog turizma, a njegove najveće prednosti upravo su povoljne prirodne odlike, tj. visok stupanj razvedenosti obale, povezanost i komplementarnost otočkog i obalnog pojasa, ali isto tako i postojeća supra i infrastruktura, te kapaciteti iz tercijarnih i drugih djelatnosti, ali isto tako i povoljnosti lokacija za gradnju raznih tipova turističkih luka i drugih nautičkoturističkih kapaciteta.

Ipak, uz sve navedene prednosti koje osnovni elementi nautičkog turizma u Crnoj Gori posjeduju još uvijek ne postoji jasno definisana strategija razvoja nautičkog turizma Crne Gore, kao osnovni preduslov daljeg razvoja ove privredne grane. To je jedan od razloga zbog kojih se javlja niz nedostataka koje je potrebno korigovati ili ublažiti i koji se posmatraju kao organičavajući faktori njegovog daljeg razvoja. Većina autora navodi da su upravo sezonski karakter turističke ponude, aktivnosti u nautičkom turizmu, okupacija mora i obale različitim nedozvoljenim gradnjama koje dovode do uzurpacija obala, zagađivanje mora naftom i njezinim derivatima, bakteriološka kontaminacija (bakteriološko zagađivanje mora otpadnim vodama i materijama), devastacija bioloških bogatstava mora, zagađivanje mora raznim otpacima i nečistoćama, uništavanje ribljeg i vodenog bogatstva i to posebno školjki glavni uticaji koji negativno djeluju na dalji razvoj nautičkog turizma u Crnoj Gori.⁵⁴

Sve više je evidentnija potreba preoblikovanja postojeće ponude sadržaja u marinama nautičkog turizma u Crnoj Gori kako bi se oni učinili još više atraktivnijim potencijalnim turistima. Prije svega tu se misli na organizaciju još boljih tradicionalnih dešavanja kao što su riblje večeri i festivali. Posebna pažnja treba da bude posvećena valorizaciji prirodnih kapaciteta Crne Gore s obzirom na rastući trend putovanja i masovnog turizma na svjetskoj sceni. Neke od sporednih aktivnosti trebalo bi da budu usmjerene na bržu komunikaciju i dijeljenje informacija vezanih za cjelokupnu turističku ponudu na nivou države, kao i vođenje jedinstvene evidencije o dolascima i odlascima turista nautičara. Takođe, potrebno je podići ukupnu ekološku svijest svih ljudi u Crnoj Gori kako bi se na što bolji način mogle sprovesti određene ekološke politike i zahtjevi.

⁵⁴ <https://repozitorij.kif.unizg.hr/islandora/object/kif%3A132/datastream/PDF/view> (pristup: 28.06.2017.)

ZAKLJUČAK

Razvoj nautičkog turizma u svijetu prolazi kroz fazu ekspanzije i to zbog sve boljih uslova života s jedne strane, te sve veće proizvodnje plovila po nižim cijenama s druge strane. Izgradnja plovila, jedara, motora, njihovo održavanje i čuvanje, te njihov smještaj, omogućuju razvoj niza djelatnosti. Na dinamičan razvoj nautičkog turizma i proizvodnje plovila upućuju i sve veći i učestaliji sajmovi nautike kao mjesta susreta nautičko-turističke ponude i tražnje. Međunarodni sajmovi nautike danas sa svojom privrednom ulogom, poslovnim uticajem, brojnošću i organizacijom predstavljaju značajna mjesta susreta ponude i potražnje, posebno u zemljama koje imaju uslove za razvoj nautičkog turizma, ali i emitivnim zemljama sa jakom tražnjom za ovim oblikom selektivnog turizma.

Crna Gora ima atraktivan turistički potencijal, jedinstvenu prirodnu i kulturno-istorijsku baštinu, razučenu obalu, čisto more, te je kao takva pogodna za razvoj nautičkog turizma. Taj se potencijal može i mora intenzivnije valorizovati u cilju stvaranja prepoznatljivog identiteta turističke ponude Crne Gore, čime bi se povećala konkurentnost i olakšalo pozicioniranje na tržištu upravo zbog sve intenzivnijih uticaja globalizacije na nautički turizam Crne Gore koji se manifestuje kroz političke, ekonomske i socio - kulturne promjene i dešavanja. Kao što je već ranije predstavljeno u ovom specijalističkom radu, globalizacija se u većini literature posmatra kao posljedica tehnološkog razvoja jakih ekonomija svijeta. To je, po mnogim autorima, nezaustavljiv proces koji omogućuje multinacionalnim kompanijama investiranje na finansijskim tržištima zemalja u razvoju i tranzicijskim zemljama. Posmatran kroz svoje pozitivne strane, taj proces većini zemalja donosi prosperitet, efikasnost i modernizaciju putem globalizacijskih procesi, u cilju osvajanja novih tržišta i upotrebom jeftine radne snage, ali istovremeno donosi i niz negativnih efekata koji samo proširuju jaz između bogatih i siromašnih. Time nastaje novi oblik ekonomske zavisnosti, pri čemu agresivna privredna politika razvijenih zemalja ima velik utjecaj na oblikovanje nacionalnih privrednih politika. Uticaj globalizacije vidljiv je u svim granama privrede, ali za Crnu Goru je posebno značajan uticaj na turizam i sve njegove podgrane. Naročito se to odnosi na prirodne resurse kojima naša zemlja raspolaže, a koji zbog masovnog turizma, koji je zasjenio oblike selektivnog turizma, postaje ozbiljna prijetnja ekosistemima. U želji da se što brže ostvare prihodi, razvoj turizma doživljava niz nelogičnosti. To se najbolje vidi na primjerima ishitrene gradnje objekata, neriješene infrastrukture, zadiranja u pomorsko dobro, te nepravodobnog sankcionisanja devijantnih kapitalskih ponašanja što se sve zajedno može posmatrati kao negativni uticaj procesa globalizacije na dalji razvoj nautičkog turizma Crne Gore. Zbog nepostojanja jasno definisane strategije razvoja nautičkog turizma Crne Gore nije moguće jasno definisati buduće pravce razvoja i utvrditi strateške ciljeve koje je potrebno doseći u narednom vremenskom periodu. Potrebno je detaljno analizirati predložene prostorne planove i odstraniti one predloge koji nisu realni i mogući sa trenutnim stepenom finansijskih sredstava kojima država Crna Gora raspolaže. Takođe, potrebno je dodatno poboljšati i unapri

Novim prostornim planovima potrebno se što prije kvalitativno odrediti i prema mogućnostima turističkih aktivnosti i kvalitetu nautičkog turizma posebno na ostrvima. Oni su naime, dugoročni strateški resurs našeg turizma. Okvire i politiku razvoja nautičkog turizma, zbog izrazite

tendencije njegove ekspanzije valja, gotovo isključivo, usmjeriti na pretpostavljanje kvalitetne ponude i prelazu s masovnog na tzv. *specifični* odnosno *selektivni* turizam.

S obzirom na globalni karakter nautičkog turizma i veliki interes za našu zemlju porastom blagostanja čovjeka, a time i slobodnog vremena, te nižom cijenom plovila sve je veća potražnja za vezovima, pa u tom smislu treba sustavno pristupiti izgradnjinih luka i ostalih prihvatnih kapaciteta. Infrastrukturna mreža je dodatni problem kojeg treba rješavati danas za budućnost. Potrebno je utvrditi prioritete razvoja, polazeći od osnovnih ekoloških načela, razvijati odgovorni, i naročito selektivne oblike turizma. Pri tome je važno, putem zakona, točno definirati sankcioniranje svih onih koji zbog nedostatnog nadzora koriste resurse kao deponije. Veliko naslijeđe je zatečeno stanje, a sve su jači pritisci stranog kapitala koji na putu ka profitu obezvrjeđuje prirodne resurse, degradira obalu i otoke, utiče na cijeli ekosustav. Njegovi pojavni oblici dugoročno ne donose uspjeh, stoga se treba suprotstaviti globalnim kapitalnim nasrtajima, promišljanjem jednog novog kvalitetaživotu koja traži potpuni sklad između prirode i čovjeka. Održivo i potpuno korištenje obalnog bogatstva, njegovih plovidbenih prednosti moguće je kombiniranjem ekonomskih i ekoloških načela. Pri tome je vrlo važno definisati raspolaganje prirodnim resursima, pri čemu je za našu zemlju veoma bitnoučinkovito rukovođenje pomorskim dobrom.

Budući pravci razvoja nautičkog turizma Crne Gore pod uticajem sve jačih uticaja globalizacije trebali bi da budu usmjereni ka sistematskom planiranju razvoja luka nautičkog turizma, opreznom prostornom planiranju i izgradnji istih a sve zajedno u funkciji održivog turizma i ekologije. Pored toga, pošto je nautički turizam kao turistička djelatnost umjerena potpuno na pružanje usluge, potrebno je posjedovati visoko školovane i obučene kadrova u ovoj privrednoj grani kako bi se moglo uspješno upravljati i postojećim i novim kapacitetima. Ovim istraživanjem je prikazan uticaj procesa globalizacije na stanje nautičkog turizma u Crnoj Gori, ukazano na njegove slabe i jake strane i dat predlog mogućih pravaca daljeg razvoja istog. Nautički turizam je profitabilan vid turizma koji privlači elitne turiste i upravo zbog te činjenice je razvijanje nautičkog turizma neophodno za razvoj nacionalne ekonomije. Osim radnih mjesta koje kreira u lukama nautičkog turizma, kreira ih i sporedno kroz brodogradnju i ostale popratne sadržaje.

Zemlje Mediterana imaju snažnu ponudu nautičkog turističkog proizvoda u skladu sa očekivanim trendom rasta turističke potražnje za ovom vrstom turističkog sadržaja u ovom dijelu Evrope. Mediteran je drugo najpoželjnije područje za plovidbu koji svake godine zauzima sve veći udio tržišta nautičkog turizma dok udio Kariba opada. Kretanja na svjetskoj turističkoj sceni oblikovana različitim političkim i ekonomskim interesima podstaknutim procesom globalizacije dovode do stvaranja jake međunarodne konkurencije. Ključno pitanje koje se mora postaviti u takvim uslovima poslovanja je odnos između korisnosti i efekata nautičkog turizma i očuvanja prirode i raspoloživih resursa zemlje. Bez obzira na ekonomski efekt nautičkog turizma, opasno je zanemariti negativne efekte koje izaziva dugoročni boravak ljudi na moru i hemikalije iz polovila nautičkog turizma koje ugrožavaju morsku floru i faunu Crne Gore. Kao što je navedeno, razvojna strategija nautičkog turizma koja mora biti što prije donesena, treba da bude fokusirana na različit, kvalitetan turistički proizvod Crne Gore koji će biti zasnovan na poštovanju ekološke ravnoteže i održivom turizmu kroz očuvanje kulturne baštine.

Budući razvoj nautičkog turizma Crne Gore treba umjeriti i na cjenovnu politiku koja mora biti bolje organizvana i sprovedena. Organizacija lokalnih samouprava mora biti bolje provjerena i pomagana. Svi moraju biti posmatrani kao dijelovi jednog opšteg sistema turističke ponude Crne Gore kako bi se konkurentska pozicija države na Mediteranu što bolje pozicionirala. Postojeće strane investicije koje se realizuju u Crnoj Gori su pokazatelj da je naša zemlja i te kako privlačno područje za strane investicije. Iste moraju biti pažljivo kontrolisane kako ne bi došlo do narušavanja prostornih i prirodnih kapaciteta koje bi kao posledicu imalo loš marketing turističke destinacije u odnosu na susjedne razvijene turističke destinacije.

Potrebno je odrediti prioritetne sadržaje unutar postojećih marina nautičkog turizma u Crnoj Gori i odrediti zone koje mogu biti upotrebljene kao sidrišta. Prethodno navedeno ukazuje na činjenicu da su dešavanja na međunarodnoj turističkoj sceni profilisana pod intenzivnim uticajem osnovne elemenata procesa globalizacije izuzetno dinamična. Ni jedna privredna aktivnost Crne Gore, pa ni nautički turizam, nije u potpunosti pošteđena ovih uticaja. Upravo zbog toga, potrebno je što brže jasno definisati strategiju i pravce djelovanja kako bi se na što bolji način iskoristile šanse koje sa sobom donose pozitivni uticaji globalizacije i ublažile ili u određenom stepenu neutralisali negativni uticaji globalizacije na nautički turizam u Crnoj Gori i njegov dalji razvoj.

LITERATURA:

Štampana izdanja:

1. Brdar, I., Džamić, V., Radojević, T., Đorđević, J., Dobrijević, G. (2015), *Pozitivni efekti procesa globalizacije na turizam*, Univerzitet Singidunum, Beograd.
2. Dulčić, A. (2002), *Nautički turizam i upravljanje lukom nautičkog turizma*, Ekokom, Split.
3. Grubačić, A. (2003), *Globalizacija nepristajanja*, Svetovi, Novi Sad.
4. Keohane, R., Nye, S. (2003), *Globalization : What's New, What's Not?*, Polity Press, London.
5. Lancaster, D., Massingham, L. (1997), *Menadžment u marketingu*, PS Grmeč, Beograd.
6. Luković, T. (2007), *Nautički turizam – Definicije i dileme*, Naše more – Znanstveni časopis za more i pomorstvo, Dubrovnik.
7. Luković, T. (2007), *Nautički turizam – Definicije i razvrstavanje*, Hrvatsko društvo ekonomista, Zagreb.
8. Luković, T. (2007), *Nautički turizam Evrope: Kako ga definisati i razvrstati*, Acta Turistica Nova, Zagreb.
9. Manfred, S. (2003), *Globalization: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, London.
10. Miletić, D. (2000), *Proces globalizacije i problemi korupcije savremenog sveta, Sistem i korupcija*, Institut društvenih nauka - Centar za ekonomska istraživanja, Beograd.
11. Nedeljković, O., Jovanović, R., Đokić, M. (2013), *Trendovi razvoja i uticaj globalizacije na turizam*, Univerzitet „ALFA“, Beograd.
12. Ohmae, K. (1995), *Putting Global Logic First*, Harvard Business Review, New York.
13. Pečujlić, M. (2002), *Globalizacija, dva lica sveta*, Gutenbergova galaksija, Beograd.
14. Previšić, J., Ozretić, Đ. (2007), *Međunarodni marketing*, Masmedia, Zagreb.
15. Šamanović, J. (2002), *Nautički turizam i menadžment marina*, Visoka pomorska škola, Split.
16. Skot, A. (2003), *Globalizacija: društveni proces ili politička retorika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
17. SMH-IS Hrvatska. (2012), *S.W.O.T. Analiza*, Industrijski sindikat, Zagreb.
18. Štrbac, L. (2007), *Globalizacija i nacionalna kultura*, Kulturno obrazovani centar, Šid.
19. Vuletić, V. (2010), *Globalizacija*, Gradska narodna biblioteka, Zrenjanin.

B - Internet izvori:

1. <http://www.globalization.com/> (pristup: 01.06.2017.)
2. <http://www.menadzment/globalizacija-biznisa.com/> (pristup: 11.06.2017.)
3. <http://www.breningelectrolysis.com/> (pristup: 09.06.2017.)
4. <http://metropolitan.edu.rs/> (pristup: 30.05.2017.)
5. <http://www.biznis-akademija.com/> (pristup: 30.05.2017.)
6. <http://www.korisnknjiga.com/> (pristup: 01.07.2017.)
7. <http://globalmarket.com/> (pristup: 01.07.2017.)
8. <http://www.marketing.com/> (pristup: 21.06.2017.)
9. <http://www.poslovnaznanja.com/> (pristup: 11.06.2017.)

10. <http://www.nautickiturizam.me/> (pristup: 18.06.2017.)
11. <http://www.raftingmontenegro.com/> (pristup: 19.06.2017.)
12. <http://www.portomontenegro.me/> (pristup: 01.07.2017.)

Spisak tabela, grafikona i slika

Slika 1. Globalizacija posmatrana iz prizme.....	12
Slika 2. Globalizacija i turistička putovanja	26
Slika 3. Izgled savremene jahte	41
Slika 4. Izgled savremene megajahte.....	42
Slika 5. Prikaz modernog broda za kružna putovanja.....	44